

**MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII
AL REPUBLICII MOLDOVA
UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE DREPT**

Cu titlu de manuscris

CZU: 340.12:165.01(498)''1918/1939''(043)

MĂRGINEANU VALENTIN

**CONFIGURAREA CARACTERULUI RAȚIONAL AL DREPTULUI ÎN
GÂNDIREA ROMÂNEASCĂ INTERBELICĂ**

Specialitatea 551.01 – TEORIA GENERALĂ A DREPTULUI

Rezumatul tezei de doctor în drept

CHIȘINĂU, 2023

Teza a fost elaborată în cadrul Departamentului Drept Public, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

Conducător științific:

CIOBANU Rodica, doctor habilitat în drept, conferențiar universitar

Referenți oficiali:

GRECU Raisa, doctor habilitat în drept, profesor universitar

BALTAG Dumitru, doctor habilitat în drept, profesor universitar

Componența Consiliului Științific Specializat (Decizia Consiliului de Conducere al Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare nr. 2 din 24.02.2023):

ARAMA Elena, Președinte al CȘS, doctor habilitat în drept, profesor universitar

JECEV Ivan, Secretar Științific al CȘS, doctor în drept

SMOCHINA Andrei, membru al CȘS, doctor habilitat în drept, profesor universitar

AVORNIC Gheorghe, membru al CȘS, doctor habilitat în drept, profesor universitar

NEGRU COȘER Alina, membru al CȘS, doctor în drept, conferențiar universitar

Susținerea va avea loc la 05.05.2023, ora 10.00 în ședința Consiliului Științific Specializat D 551.01-23-9 din cadrul Universității de Stat din Moldova (mun. Chișinău, MD-2012, str. M. Kogălniceanu, nr. 67, bloc. 2, et. 2, sala 216).

Teza de doctor și rezumatul pot fi consultate la Biblioteca Universității de Stat din Moldova și pe pagina web a ANACEC.

Autoreferatul a fost expediat la data de _____.

Secretar științific

al Consiliului Științific Specializat

JECEV Ivan, doctor în drept

Conducător științific

CIOBANU Rodica, dr. hab. conf. univ.

Autor

MĂRGINEANU Valentin

CUPRINS:

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII	4
CONȚINUTUL TEZEI	8
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	22
BIBLIOGRAFIE	25
LISTA PUBLICAȚIILOR AUTORULUI LA TEMA TEZEI	29
ADNOTAREA (<i>în română, rusă, engleză</i>)	30

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea și importanța temei abordate. Din cele mai vechi timpuri gândirea mondială în general, dar și doctrina juridică în special, au fost preocupate de întrebările legate de originea și fundamentul fenomenului juridic. Aceste întrebări sunt cruciale în intenția a identifica sursa legitimității normei juridice. Evident, modurile de abordare și soluțiile formulate de doctrinari de-a lungul timpului sunt diferite în funcțiile de orientările teoretice ale acestora. Aparent acest demers ar fi unul pur teoretic. În realitate însă, în opinia noastră, importanța practică a posibilelor soluții poate fi decisivă. Unul din aspectele de o semnificație deosebită din cadrul acestor cercetări se referă la sursa (izvoarele) obligațiilor statului: aceste obligații și le asumă statul în mod voluntar, prin propria manifestare de voință sau există un drept superior voinței statului, care îl obligă pe acesta să procedeze într-un fel sau altul.

O posibilă abordare în procesul de identificare a unor eventuale răspunsuri la problemele de interes științific, în general, și a celor enunțate, în special, este apelarea la experiența trecutului. Această experiență, odată cu trecerea timpului, poate fi privită și analizată din perspective cu totul diferite, care nici respectivii autori nu le-au bănuțit.

În ultimul timp, cercetările în domeniul istoriei gândirii juridice s-au desfășurat în arealul științific al României, accentuându-se într-un mod mai pronunțat anumite perioade din istoria culturii juridice românești. Aceste studii urmăresc, în mare parte, reevaluarea critică a moștenirii doctrinare. Concomitent, atestăm episodic un interes față de tradiția doctrinară națională. Asupra procesului de valorificare a gândirii juridice românești o influență negativă a avut impunerea, în trecut nu prea îndepărtat, a ideologiilor dominante, percepute în calitate de adevăr absolut. Utilizarea exclusivă a unei perspective unice de abordare a fost însoțită de ignorarea unui șir de gânditori, doctrine și mișcări social-politice. Știința juridică, în acest context, a fost tratată predominant de pe pozițiile recunoscute oficial, excluzându-se unele personalități remarcabile ori interpretându-se în mod unilateral opera multor reprezentanți ai gândirii juridice românești.

Din ipostaza **actualității**, teza de doctorat își propune, ca efect al constatării necesității de valorificare a patrimoniului culturii naționale, studierea istoriei gândirii juridice naționale din perspectiva constituirii și consolidării fundamentelor raționale ale dreptului actual. Suplimentar, actualitatea investigației de față se manifestă mult mai pregnant în contextul crizei și conflictelor actuale, al războiului din regiune și al multiplelor probleme care s-au acutizat la nivel de state și societăți umane. Aceste circumstanțe au readus în actualitate subiecte ce se regăsesc formulate în gândirea filosofico-juridică interbelică, dovedindu-se a fi, pe anumite dimensiuni, nu doar specifice, dar și având caractere particulare, care merită a fi trecute printr-o filieră concomitentă a normativismului (juridic și moral) și a raționalismului. Aspectul menționat justifică și susține actualitatea redescoperirii semnificațiilor la care s-au referit autorii, ceea ce presupune o permanentă revenire și reîncadrare socială, politică, juridică și științifică. La momentul actual, moment de reevaluare a fundamentelor pe care au fost construite societățile, observăm că, în istoria culturii naționale, cultura juridică, chiar dacă are un rol fundamental, n-a fost întotdeauna tratată cu generozitatea și limpezimea pe care le cer principiile cunoașterii științifice, dar chiar a fost și mai continuă a fi neglijată de înșiși juriștii.

De aceea, pentru a înțelege reperele cercetărilor juridice, este indicat să revenim la cadrul istoric și la operele care au fost structurate în perioade mai puțin obișnuite ori ordinare, precum au fost cele din perioada interbelică. Or, între cele două războaie mondiale, în Europa au avut loc transformări și evenimente cu un impact istoric fără precedent, care au influențat întreaga umanitate. Noile realități, procese, fenomene etc. au provocat discuții contradictorii, în care au fost antrenati gânditori de diferite orientări și care au generat curente de gândire de rezonanță în societate.

Scopul lucrării constă în aprecierea din punct de vedere evolutiv a contribuțiilor aduse de gândirea juridică românească din perioada interbelică la constituirea fundamentelor raționale ale dreptului actual consolidate într-un cadrul teoretico-empiric al științei juridice contemporane.

Pentru atingerea scopului în cauză, este necesară realizarea următoarelor **obiective de cercetare**:

- analiza ideilor și tendințelor doctrinare românești din perioada interbelică care au structurat perspective de abordare a raționalității și raționalizării dreptului și drepturilor;
- determinarea cadrului investigațional de reevaluare și reactualizare a doctrinei juridice interbelice;
- identificarea valorilor referențiale de raționalitate a dreptului în doctrina juridică românească din perioada interbelică;
- stabilirea legăturii conceptual-analitice, promovate de gândirea filosofico-juridică interbelică, cu parcursul actual al științei juridice naționale;
- determinarea conexiunilor conceptuale și disciplinare orientate spre a fi valorificate și dezvoltate în cercetări ulterioare;
- evaluarea fundamentelor argumentative în vederea promovării fundamentului rațional al dreptului;
- dezvoltarea argumentelor formulate de doctrinari în promovarea și fundamentarea reperelor științei juridice actuală.

Ipoteza de cercetare în prezentul demers științific se conturează dintr-o dublă perspectivă: pe de o parte, studierea și valorificarea realizărilor doctrinei juridice din trecut este o condiție obligatorie pentru asigurarea fundamentelor teoretice ale evoluției continue a dreptului, evoluție care trebuie să aibă la bază categoriile fundamentale de dreptate, echitate și justiție, pe de altă parte, raționalitatea dreptului ar putea fi acel element-cheie în jurul căruia poate fi edificat fundamentul exterior al obligațiilor statului, adică acel fundament care se află în afara dreptului pozitiv, dat fiind faptul că, în ultimă instanță, statul însuși este autorul nemijlocit al dreptului pozitiv.

Sinteza metodologiei de cercetare și justificarea metodelor de cercetare alese. Studiul realizat s-a bazat pe o diversitate de metode de cercetare științifică, urmărindu-se valorificarea cât mai amplă și utilă a posibilităților oferite de metodologia cercetării științifice juridice. De asemenea, s-a luat în calcul faptul că studiul are, într-o anumită măsură, caracter interdisciplinar, îmbinând știința dreptului și doctrina juridică cu elemente de filosofie juridică și sociologie juridică. În acest sens, s-a realizat îmbinarea unor metode în așa mod, încât să permită realizarea scopului și obiectivelor cercetării și fundamentarea acestora.

Așadar, dintre metodele clasice ale cercetării științifice de natură juridică am utilizat: *metoda istorică*, care a permis ancorarea cercetării în raport cu particularitățile contextului istoric în care au fost realizate. *Metoda istorică* a fost utilizată sub un dublu aspect – pe de o parte, pentru cercetarea și analiza celor mai reprezentative lucrări monografice, articole, culegeri care abordează tema investigată, fiind necesară pentru interpretarea lucrărilor de referință, iar pe de altă parte, luând în considerare că cercetarea în cauză poartă un caracter istorico-doctrinar-juridic, un rol important îi revine, în general, metodologiei istorice, cum ar fi, de exemplu, *principiul istorismului*, care presupune studierea fenomenelor în procesul apariției și evoluției lor și care ne permite înțelegerea prezentului și viitorului prin valorificarea trecutului, determinând și examinând tendințe conceptuale de lungă durată; *metoda dialectică*, necesară pentru a formula întrebări raționale, legate de subiectul investigației, precum și pentru a găsi răspunsuri raționale la respectivele întrebări, conturând un tablou unic atât disciplinar, cât și interdisciplinar; *metoda sinergetică*, prin intermediul căreia am urmărit conectarea și interdependența conceptuală și funcțională a opiniilor promovate de autorii din perioada interbelică în justificarea fundamentelor raționale ale dreptului, în general, și a abordării elementelor sistemului dreptului, în particular; *metoda structural – funcțională*, aplicată pentru a asigura coerența cercetării, prin oferirea unei

imagini de ansamblu a raționalității în drept și a proceselor asupra cărora își exercită influența; *metoda comparativă*, oportună în analiza subiectele tratate prin prisma identificării elementelor comune și a diferențelor de interpretare a problematicii abordate de către diferiți gânditori, în elucidarea elementelor specifice, în încadrarea diferitor concepții și idei în contextul general al gândirii doctrinar - juridice mondiale; *metoda hermeneutică*, a cărei utilizare a facilitat analiza de conținut a textelor relevante, evaluarea și interpretarea acestora dintr-o perspectivă actuală. Accentuăm, de asemenea, că cercetarea a fost realizată și prin prisma valorificării analizei, sintezei, abstractizării și generalizării, care au contribuit la punerea în valoare a problemelor supuse cercetării, la formularea concluziilor și recomandărilor. Arsenalul metodologic utilizat a fost susținut și de respectarea unor principii, precum: principiul unității dintre istoric și logic, principiul analizei conceptuale riguroase, principiile adevărului etc., și a contribuit la efectuarea cu succes a investigațiilor propuse, la realizarea scopului și obiectivelor formulate și, totodată, la identificarea unei structuri coerente a lucrării, la aprofundarea și argumentarea cercetării, la formularea unor concluzii relevante.

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor obținute rezidă în realizarea unui studiu amplu privind identificarea și analiza perspectivelor de abordare a raționalității și raționalizării dreptului și drepturilor în gândirea juridică românească interbelică și tratarea fundamentelor raționale ale dreptului din perspectiva științei juridice actuale. Originalitatea se manifestă și prin faptul că prezenta cercetare este una din puținele studii care examinează nu ideile unui anume doctrinar din perioada interbelică, ci se concentrează pe cercetarea axei raționale de fundamentare a dreptului în diversele abordări ale reprezentanților gândirii interbelice din spațiul românesc.

Rezultatul obținut care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante constă în cercetarea multilaterală a gândirii juridice românești din perioada interbelică sub aspectul raționalității dreptului și a drepturilor, menită să contribuie la soluționarea unor probleme teoretico-practice actuale în ceea ce privește fundamentele dreptului prin valorificarea realizărilor doctrinarilor din trecut.

Importanța teoretică a lucrării este determinată de noutatea științifică, de modul de analiză a temei și de justificarea explicativ-argumentativă a cercetărilor științifice în drept printr-o perspectivă diferită a abordărilor privind caracterul rațional al dreptului, pornind de la valorificarea concepțiilor promovate de gândirea românească interbelică.

Deduțiile teoretice formulate în lucrare vor contribui la dezvoltarea teoriei generale a dreptului, în special în ceea ce ține de originea și fundamentele dreptului. Acestea orientează spre formularea unor modele optime de cunoaștere, înțelegere, creare, interpretare și aplicare a dreptului, pornind de la fundamentul rațional al acestuia. Concluziile și recomandările formulate vor permite dezvoltarea anumitor direcții în știința juridică, în tehnica legislativă, precum și stabilirea unor repere pentru practica juridică. Acestea, la rândul lor, vor determina revizuirea opiniei etatiste la examinarea fundamentelor dreptului.

Valoarea aplicativă a lucrării rezidă din faptul că analiza, înțelegerea și adoptarea raționalistă a dreptului influențează capacitatea de cunoaștere a teoriei generale a dreptului, a filosofiei juridice, a doctrinei juridice în general, riscând, în caz contrar, să nu ofere o imagine reală și obiectivă a fenomenului juridic, cu consecințe vizibile în sfere de activitate practică dintre cele mai importante. În acest sens, importanța aplicativă a tezei se exprimă și în elaborarea unei cercetări științifice cu valoare în sine, cu valențe teoretico-practice, precum:

- aplicarea conceptului de raționalitate a dreptului în practica cercetării științifice juridice;
- fundamentarea procesului de cunoaștere, înțelegere, creare, interpretare și aplicare a dreptului, având în vedere caracterul rațional al acestuia;
- utilizarea rezultatelor cercetării caracterului rațional al dreptului în gândirea românească interbelică în calitate de suport în predarea cursurilor de specialitate, dar și în teoria generală a dreptului și filosofia juridică;

- informarea specialiștilor în domeniu, precum și a opiniei publice, privind importanța investigării caracterului rațional al dreptului.

Aprobarea rezultatelor cercetării. Teza a fost elaborată în cadrul Departamentului Drept Public de la Facultatea de Drept a Universității de Stat din Moldova. Cercetările realizate pe parcursul elaborării tezei, ideile și concluziile au fost reflectate în articole științifice, au fost prezentate și supuse dezbaterilor în cadrul unor conferințe științifice naționale și internaționale

Teza este formată din Introducere, patru capitole, divizate în subcapitole, Concluzii generale și recomandări și Bibliografie.

CONȚINUTUL TEZEI

Introducerea cuprinde argumentarea științifică a temei propuse spre cercetare și elucidează următoarele aspecte: actualitatea și importanța temei abordate, scopul lucrării, ipoteza de cercetare, structura metodologiei de cercetare și justificarea metodelor de cercetare alese, importanța teoretică a lucrării, valoarea aplicativă a tezei, modalitățile de aprobare a rezultatelor cercetării.

Capitolul 1, intitulat *Cadrul teoretico – metodologic de reactualizare a fundamentelor raționale ale dreptului românesc*, conține analiza studiilor, abordărilor și contextului teoretico – metodologic de reactualizare a fundamentelor raționale ale dreptului, având în vedere și evoluția conceptului fundamental, urmărit prin cercetarea de față. Este realizată o retrospectivă a evoluției conceptelor *dreptului rațional* și *raționalității dreptului* în cadrul gândirii științifice și doctrinare mondiale, cu accentuarea unor momente de cotitură în cadrul acestui proces și relevarea unor autori care au determinat direcția dezvoltării respectivelor concepte.

1.1. Premise de consolidare a fundamentelor raționale ale dreptului în gândirea filosofico-juridică de până la perioada interbelică

Paragraful cuprinde o retrospectivă a evoluției conceptului dreptului rațional și raționalității dreptului în cadrul gândirii științifice și doctrinare mondiale, cu sublinierea reperelor fundamentale în cadrul acestui proces, precum și a unor autori care au determinat direcția dezvoltării respectivelor concepte. Rațiunea și produsul său, dreptul, raționalitatea mecanismelor de implementare a dreptului ori importanța fundamentării dreptului pe rațiune sunt probleme ce au fost abordate sistematic, cu o anumită periodicitate, în cadrul doctrinei dreptului. Dacă vom face referință la cele mai sonore nume, care au adus contribuții relevante la dezvoltarea dreptului, atunci vom constata că problema raționalității în drept a reprezentat o preocupare constantă pentru diferiți gânditori, cum ar Hegel [46], Im. Kant [49; 50] și alții.

Revenind la un cadru conceptul al raționalității științifice clasice, vom distinge, cel puțin, trei abordări cu referire la esența dreptului, care sunt un reper motivant al recursului la formule de analiză rațională ori de determinare a modului în care s-a constituit și configurat dreptul. Dintre cele mai pronunțate încadrări în dimensiuni raționale remarcăm:

*Abordarea jusnaturalistă*¹, care optează pentru existența unei legi universale, superioare dreptului pozitiv, ce poate fi percepută de rațiunea umană prin cunoașterea legităților de existență a universului.

*Abordarea etatistă*², apărută datorită doctrinei pozitivistice întemeiată de A. Comte, se caracterizează prin opinia susținută și argumentată că statul este o creație rațională a omului, iar dreptul este o manifestare exclusivă a voinței statului.

*Abordarea sociologică*³, care, chiar dacă este profund ancorată în realitățile sociale și, în fond, percepe dreptul ca fenomen social, reflectă legitățile condițiilor evoluției vieții sociale într-un mod relativ independent de stat și explică, prin recurs la calitățile raționale umane, și raționalitatea de a fi a dreptului.

Pentru a înțelege mai exactă, vom face o incursiune în gândirea filosofică și juridică ce a precedat perioada de referință.

Filosoful antic grec Heraclit din Efes [5] percepea *polisul* și legile lui ca fiind manifestarea ordinii universale. În concepțiile lui Heraclit găsim primele premise ale concepțiilor *jusnaturaliste*, care percep dreptul ca pe o manifestare a ordinii universale, ce urmează a fi exprimată prin legea pozitivă. Ulterior, mulți gânditori, nu doar din Grecia Antică, contrapun dreptului artificial al polisului un drept natural ca formă de manifestare a rațiunii universale. În acest sens, Socrate și

¹ Reprezentanți ai acestei abordări pot fi considerați Socrate, Platon, Aristotel, H. Grotius, J. Locke, J.J.Rousseau, Im.Kant și alții

² Reprezentanți ai acestei abordări pot fi considerați J. Austin, H. Hart, H. Kelsen și alții

³ Reprezentanți ai acestei abordări pot fi considerați E. Ehrlich, M. Weber, J. Carbonier, R. Pound și alții

Platon considerau că legile cetății au fundamente obiective, adică raționale, ideale, divine. Aristotel deosebea *dreptul natural* și *dreptul artificial* sau *pozitiv*. Primul este o lege nescrisă, care exprimă echitatea și derivă din observarea rațională a naturii. [51, p. 31] Pentru Cicero, legea naturii este rațiunea supremă după care oamenii deosebesc dreptul de nedrept. [20, p. 63] Asume școala stoică, prin reprezentanții săi din Roma Antică, pentru prima dată a conceput rațiunea ca și criteriu universal de reglementare a relațiilor între oameni și între popoare prin intermediul dreptului.

Perioada medievală, deși a fost influențată de antichitate, nu a îmbrățișat concepții unice ori preferențiale. Totuși Toma d'Aquino, chiar dacă este cel care nu poate fi disociat de creștinism, oferă o șansa pentru cunoașterea umană cu ajutorul rațiunii a unei părți din voința divină, pe care o numește *dreptul natural*. [20, p. 69]

Gânditorii din perioada revoluțiilor burgheze timpurii au revenit la conceptul antic al fundamentului rațional al dreptului. Astfel, H. Grotius, pornind de la conceptul aristotelic privind caracterul social al omului, a definit dreptul natural ca fiind ceea ce poate fi demonstrat în mod rațional ca fiind în conformitate cu natura sociabilă a omului. [20, p. 82]

Perioada modernă este cea care a influențat major preferința pentru raționalitate și a determinat constituirea raționalismului juridic, care pune accentul pe ideea de justiție, privită ca creație a rațiunii umane. Adepții raționalismului dogmatic, spre exemplu S. Pufendorf sau C. Wolff, au încercat să reproducă un sistem normativ complet, pornind de la câteva principii generale și evidente. O contribuție remarcabilă în fundamentarea rațională a dreptului o are Im. Kant, care afirmă valoarea pur rațională, reglatoare a principiilor dreptului natural. După cum constată Giorgio del Vecchio, prin Kant se încheie școala dreptului natural și începe școala dreptului rațional. Dreptul natural devine drept rațional. [20, p. 107] Un sistem rațional complex a creat G. Hegel [46]. În strictă concordanță cu dialectica sa, Hegel explică evoluția dreptului în dependență de evoluția spiritului lumii, esența căruia constă în libere. Fiind un reprezentant al istoricismului obiectiv, Hegel insista asupra faptului că raporturile și instituțiile juridice pot fi raționale doar în situația în care ele sunt în concordanță cu particularitățile evoluției poporului dat la un moment istoric concret.

Analiza filosofiei clasice germane, în cadrul căreia problematica spiritului și rațiunii ocupă un loc central, ne permite să afirmăm că anume această filosofie a reprezentat o ultimă etapă de formare a raționalismului, inclusiv a raționalismului juridic. Anume doctrina clasică germană a fundamentat autonomia omului în cadrul dreptului, iar la originea dreptului au fost plasate atitudinile interne morale ale omului, bazate pe rațiune.

Perioada imediat următoare, a fost marcată de schimbări fundamentale în doctrina juridică, fiind lansate curente precum școala istorică a dreptului, ulterior, utilitarismul. Către mijlocul sec. XIX, sub influența utilitarismului, apare un curent sau o perspectivă științifică, care revine la conceptul de *raționalitate*, dar sub un cu totul alt aspect, sub o altă semnificație decât cea înaintată de gânditorii jusnaturaliști și cei emergenți acestora. Este vorba despre curentul sau viziunea pozitivistă, al cărei corespondent în doctrina juridică este pozitivismul juridic. Având în vedere negarea fundamentelor raționale ale moralei, pozitivismul a invocat un alt temei al acțiunii omului, acesta fiind utilitatea, concept preluat de la J. Bentham. Anume principiul utilității devine criteriu de evaluare a dreptului, luând locul dreptului natural din doctrinele raționaliste.

Importante contribuții la promovarea raționalității pozitvistice (în diversele sale forme de manifestare) au avut J. Austin, H. Kelsen, M. Weber și alții. Trebuie să recunoaștem faptul că la începutul sec. XX pozitivismul juridic (în diferitele sale manifestări) devine predominant în doctrina juridică. Mai mult ca atât, considerăm că și astăzi, mai mult sau mai puțin, ideile pozitivismului juridic nu au cedat mult din pozițiile lor. Totuși, astăzi pozitiviștii încearcă să sintetizeze ideile pozitvistice cu cele ale școlii dreptului natural și acceptă evaluarea dreptului pozitiv în baza unor criterii de moralitate și etică, însă fără a influența realitatea juridică. [55] Unii reprezentanți ai pozitivismului juridic percep dreptul pozitiv ca pe un instrument de ordonare

rațională a societății. Această abordare reprezintă o adaptare la principiile pozitivismului a conceptului clasic al *raționalității dreptului* și al *dreptului rațional*.

În pofida dominației, cel puțin parțiale, în sec. XX a concepțiilor pozitivistice, remarcăm faptul că doctrinele jusnaturaliste și/sau raționaliste nu au fost abandonate. Dimpotrivă, atestăm la o renaștere a concepției dreptului natural, în primul rând, datorită eforturilor neokantienilor. Generic vorbind, în cadrul concepției dreptului natural renăscut se păstrează ideea existenței unui drept natural, a unui ideal de justiție, dar acesta este flexibil și adaptabil la necesitățile schimbătoare ale societății. În acest context putem să nominalizăm, cu titlu de exemplu, așa autori ca R. Stammler, Radburch, Hall, Giorgio de Vecchio etc.

1.2. Justificarea actualității cercetării retrospective a dreptului din perspectiva raționalității

Perspectiva unei incursiuni științifice în revizuirea formatului în care s-au profilat fundamentele dreptului în calitate de fenomen social nu poate fi decât una ce ar necesita trecerea prin filiera unei rațiuni de a fi a dreptului și a raționalității sale existențiale. Dar puține analize au accentuat formula convergentă prin care o anumită perioadă, plasată într-un context socio-politic, a determinat și a marcat major evoluțiile la nivel național și au scos din anonimat doctrina juridică prin perspectiva profunzimii gândirii sale.

Constatarea pe care am făcut-o la inițierea acestui proiect de cercetare a fost cea prin care am stabilit lipsa unor studii care ar crea o imagine de ansamblu al contribuțiilor majore în spațiul românesc, aduse dezvoltării dreptului. În urma inițierii cercetării, a fost determinat arealul extrem de profund și vast al fiecăruia dintre autorii care se regăsesc în aceste compartimente ale lucrării, fiecare dintre ei meritând un studiu monografic separat ori mai mult, în dependență de domeniile în care și-au adus contribuția. Tendința de bază a fost să identificăm acele fundamente ce caracterizează raționalitatea dreptului ori un drept rațional capabil de a răspunde socioumanului.

Compartimentul în cauză al lucrării tratează baza teoretico-metodologică pentru clarificarea, argumentarea și punerea în valoare a contribuțiilor pe care autorii din perioada interbelică le-au adus dezvoltării științei juridice, asigurându-i un salt existențial și progresul acesteia.

Evaluările literaturii de specialitate au scos în evidență contribuții ale autorilor locali, care au dezvoltat subiecte ale autorilor din perioada de referință, în concordanță cu domeniile în care activează ori a cercetărilor pe care le-au dezvoltat. O primă perspectivă este cea istorică, ce se caracterizează prin:

- contribuții ale juriștilor care au investigat dezvoltarea dreptului în spațiul românesc din punct de vedere al evoluției sale;
- lucrări ce vin pe filiera istoriei filosofiei, care, la fel, realizează cercetări fie generalizate pe perioade, fie pe contribuții ale personalităților;
- cercetări realizate de istorici, care, fiind interesați de particularitățile perioadei interbelice, analizează din punct de vedere social, economic, politic și cultural contextul în cauză.

Cu titlu de exemplu, vom indica, fără a pretinde la abordări exclusive, așa autori ca Gh. Bobîna [9], N. Enciu [35; 36; 37] și alții.

În confirmarea opiniilor susținute de istorici se pronunță unele studii ale juriștilor – atât din România, cât și din Republica Moldova. În acest sens menționăm așa autori ca M. Duțu [33; 34], în al cărui domenii de interes intră și evoluția științei juridice românești, inclusiv în perioada interbelică, E. Aramă, cu importante studii de istoria dreptului românesc, dar și cercetări teoretice cu referire la perioada interbelică [1], D. Grama, cu importante studii privind evoluția doctrinei și științei dreptului [38; 39], autori de teorie generală a dreptului precum Gh. Avornic [2], N. Popa [61] și alții, care constant au adus omagiu personalităților culturii juridice românești din perioada interbelică, I. Guceac [42-45] și R. Grecu [40;41], care pun în valoare contribuțiile doctrinarilor din perioada interbelică la dezvoltarea dreptului constituțional, studiind suficient de detaliat și activitatea lui C. Stere, A. Smochină [64], care în diversele sale lucrări face referințe la concepții

care au fost formulate în perioada interbelică, R. Ciobanu [10-15], care valorifică doctrina juridică interbelică din perspectiva istoriei filosofiei dreptului, cea a filosofiei juridice și logicii juridice, precum și cea a metodologiei juridice.

De remarcat sunt și autorii care se axează pe dezvoltarea analizelor cu referire la gândirea filosofico-juridică interbelică, alocând un loc aparte, în contextul altor cercetări, studiilor de istorie a filosofiei juridice ori lucrărilor de filosofie sistemică a dreptului [62;63]. Ținând cont de subiectul de bază al prezentei cercetări, vom semnală și compartimentele referitoare la fundamentele ontologice ale dreptului, reperele epistemologiei juridice și ale tendinței de revalorizare a cadrului metodologic al teoriei dreptului, precum și dimensiunile esențiale de axiologie juridică, care sunt structurate prin valorificarea principiului raționalității în drept. În acest sens menționăm așa autori ca Gh. Mihai [57-59], care practic în fiecare lucrare face referință la autori din perioada interbelică, C. Stroe [72; 73], T. Avrigeanu [3], care face o incursiune în filosofia juridică, studiind evoluția dreptului, M. Bădescu [6-8], S. Popescu, I. Craiovan [17; 18], Gr. Stoiljescu [71], N. Popa, I. Dogaru și alții.

Prin punerea în atenție a autorilor din spațiul românesc, care s-au aplecat asupra operei filosofico-juridice interbelice, intenționăm un șir de analize convergente și valorificarea concepțiilor pe diverse dimensiuni ale cercetărilor: fie în raport cu activități de aplicare a dreptului, cum ar fi cercetările cu referire la interpretarea legilor, cu referire la activitățile de legiferare, de justificare a anumitor dependențe și formule de analiză și clasificare ori din perspectivă istorică. Indiferent de modul de tratare, cert este că formula în care se regăsește raționamentul original de fundamentare a dreptului din punct de vedere logic (rațional) și social facilitează înțelegerea și relevanța parcursului de gândire juridică interbelică, inserat în actualitatea de astăzi, în care studiile arată o penurie de analiză critică, de capacitate de fundamentare, de raționalitate și moralitate, fapt ce ne face să revenim și să revizuiem aceste momente, pentru a nu persista în greșală și pentru a progresa.

1.3. Perspective ale unei viziuni convergente asupra fundamentelor raționale ale dreptului

Viziunea noastră privind modalitatea în care a fost structurată cercetarea, orientând-o spre elucidarea perspectivei raționale asupra problemelor fundamentale ale dreptului, s-a impus datorită circumstanțelor și condițiilor actuale, parcurse de sistemul de drept al Republicii Moldova și nu numai, situații similare fiind sesizate și în regiune, cu accentuarea unor decizii iraționale manifestate expres în activitatea exponenților puterii publice. Acestea s-au remarcat printr-o tendință pronunțată de autoanihilare, prin acțiuni ce au contribuit la creșterea continuă a lipsei de încredere și de eficiență, precum și la diversificarea și multiplicarea cadrului național de reglementare, cu accentuarea unor acțiuni de supra-reglementare, a unor contradicții, legi ilegale ori iraționale, fapt ce ne-a și determinat să revenim asupra unei viziuni retrospective asupra fundamentelor dreptului.

În acest sens, ar putea fi acceptat un diapazon al problemelor care au fost raționalizate și au devenit fundamentul dreptului actual. Printre acestea se încadrează un areal vast de subiecte, precum:

- Problematika fundamentelor dreptului;
- Calitatea legilor și respectarea acestora;
- Idealul moral al justiției;
- Eficiența și calitatea justiției;
- Conștiința juridică a membrilor societății în dependență de conștiința socială;
- Rolul educației în formarea culturii respectului legilor în societate;
- Dependența drept – morală în vederea determinării criteriilor de evaluare a calității și eficienței activității profesionale juridice;
- Conștientizarea dependenței realizării dreptului de calitatea justiției etc.

Valorificarea sistemelor de gândire, atribuite autorilor din perioada istorică de referință, a impactului și relevanței acestora pentru dezvoltarea continuă a domeniilor este o opțiune pe care ne-am asumat-o. În calitate de argumente pentru această alegere, vom aduce necesitatea de valorificare a izvoarelor dreptului (doctrina este un izvor formal al dreptului) și problematica încadrată în acest compartiment al lucrării, care reflectă contribuții ale gânditorilor la fundamentarea rațională a dreptului, pornind de la abordări conexe și de la interdependențe care au o contribuție majoră la configurarea dreptului contemporan într-o formulă consistentă a dependențelor și interdependențelor. Considerăm interferențele dintre domenii ca fiind cele care întotdeauna au caracterizat cadrul problematic al dreptului, dar nu neapărat au fost o perspectivă dominantă și conștient asumată de autori ori intenționat neglijată. Cu opțiuni și preferințe distincte, autori precum Drăghicescu și Titulescu, Iordăchescu, Speranția și Djuvara s.a. au demonstrat o capacitate extraordinară de abordare a unor subiecte ce transcend dreptul și timpul în care au fost formulate – atât din perspectivă conceptuală, cât și din cea a metodologiei utilizate.

Primo, în opinia noastră, pentru a dezvolta aspecte de importanță majoră pentru cultura juridică actuală, este necesar să optăm pentru o revalorizare a operelor doctrinarilor și a contribuțiilor acestora, a opiniilor promovate, printr-o abordare apropiată de textele originale ale autorilor vizați.

Secundo, în intenția de a valorifica specificul rațional al dreptului, dedus din opera autorilor ce se regăsesc în lucrare, vom identifica linii de conexiune dintre modul în care este tratat dreptul în spațiul românesc și tendințele de bază în cercetarea științifică occidentală, efectuată de autori precum A. Comte, I. Kant, ș.a., dar și opinii împărtășite de așa autor ca Ch. Montesquieu.

Tertio, printre multiple alte aspecte apreciabile identificate, unul care este regăsit mai puțin frecvent chiar și în formulele actuale de abordare a dreptului este explicarea mecanismului de funcționare a legăturii cauzale dintre fenomene și a funcționalității acesteia.

Quatro, mai mult, scoaterea în evidență a persoanei și a calităților acesteia rămâne un subiect care continuă a ridica semne de întrebare, atunci când recunoaștem dependența conștiinței individuale de interacțiunile și procesele dominante din societate.

Quinto, în prezent se realizează multiple formule prin care se urmărește cunoașterea dreptului, fie dintr-o perspectivă comună, fie dintr-una științifică și sistemică, etc. prin utilizarea diverselor instrumente teoretico-metodologice dezvoltate și avansate, dar, în același timp, rămâne a fi în vigoare spiritul comun al societății cu referire la drept, la funcționalitatea și eficiența acestuia.

Având în vedere modul în care a fost conceptualizată cercetarea, vom face o analiză evaluativă și evolutivă a schimbărilor sesizate și a tranziției de la simplu spre complex și de la concret spre abstract la autorii de referință.

Astfel, perspectiva istorică, metoda istorică, cunoașterea (teoretică și empirică) juridică a experienței și a ideii de justiție etc. ca fundament al raționalizării dreptului, se prezintă ca expresie a evoluției gândirii și experienței juridice, sunt construcții raționale ce trebuiesc cunoscute, extinzând posibilitățile înțelegerii dreptului, ale fundamentării lui din punct de vedere științific și aplicativ, încurajând dezbaterile științifice privind izvoarele dreptului și justificările aduse susținerii opiniilor cu referire la rigoare, la formularea metodelor teoretice de elaborare a legilor, la drepturile și libertățile fundamentale ale persoanei și la importanța respectării legii.

Capitolul 2, cu titlul *Concepții dominante în fundamentarea dreptului*, conține o structurare a priorităților și a traseului formulelor de coerență în reactualizarea și dezvoltarea cercetărilor pe dimensiunea caracterului rațional al dreptului, realizată prin prisma ideilor expuse de Dumitru Drăghicescu, Nicolae Titulescu și Valeriu Iordăchescu.

2.1. Conștiința de sine a dreptului în concepția lui Dumitru Drăghicescu

În cadrul concepțiilor formulate de D. Drăghicescu se evidențiază argumentele acestuia privind identitatea psiho-socială a dreptului, pornind de la raportul dintre individ și mediul social, tratat și dezvoltat din perspectiva raportului dintre libertate și determinism. Sunt analizate aspecte

privind tendința lui D. Drăghicescu de a plasa fenomenul dreptului în limitele unei abordări raționale, tratarea dreptului din perspective interdisciplinare, direcțiile de cercetare identificate de gânditor, caracterizate de un raționalism profund, precum și contribuțiile lui D. Drăghicescu la fundamentarea caracterului rațional al dreptului.

Pentru a înțelege modalitatea în care se conjugă concepția lui D. Drăghicescu cu alte opinii promovate în perioada de referință, dar și cu tendințe ale timpurilor actuale, vom indica cele patru direcții de cercetare, identificate în opera acestuia, care, în opinia noastră vin să susțină actualitatea formulelor de cercetare și de raționalitate, practicate în raport cu aspectele dominante înregistrate:

1) Tendința de a determina fundamentele existențiale ale realității sociale, fapt ce indică o perspectivă ontologică, asumată și dezvoltată în lucrările de referință.

2) Asumarea înțelegerii mecanismului prin care se realizează și funcționează cunoașterea la nivel comun, a fenomenelor sociale, dreptul fiind unul dintre acestea, indică perspectiva unei gnozeologii sociologice, care urmează a evolua într-o epistemologie socio-juridică.

3) Disponibilitatea de a conecta dimensiunea politică la social și la juridic, fapt ce conduce la dezvoltarea opiniilor cu referire la unele dependențe ce sunt formulate în rezultatul cercetării componente politice a realității, formulă, de altfel, expres valorificată și abordată în analizele actuale cu referire la procesele de consolidare a democrației în Republica Moldova [60], dar și la nivel mondial.

4) Și cea din urmă, sau, poate, cea dintâi –, dată fiind reactualizarea la maximum, în prezent, a acestui subiect și a încercărilor de găsire a echilibrului între raționalism și umanism, – se indică problematica umanismului sau finalitatea umană a sistemului sociologic, formulat de Drăghicescu.

Sinteza celor patru direcții în concepția lui D. Drăghicescu, considerate de noi de importanță maximă, sunt marcate de un raționalism profund, trecute printr-un proces de integrare interioară și exterioară, din câte am sesizat din cele indicate *supra*, și printr-o mișcare convergentă de contopire procesuală, unde „părțile se organizează unitar, iar raporturile specifice acestor părți se dispun organic într-o ierarhie de laturi interne de supraordonare și subordonare” [16].

2.2. Repere (conceptuale, atitudinale și raționale) ale configurării unei teorii științifice a dreptului (viziunea lui Nicolae Titulescu)

Cu referire la N. Titulescu, este analizat locul pe care acesta îl ocupă în știința dreptului, gânditorul manifestând un spirit novator și original în conceperea științelor juridice și rolului dreptului în societate. Adoptarea *metodei generalizatoare* îi permite lui N. Titulescu să formuleze idei specifice unei fundamentări raționale privind: legătura dreptului cu realitatea socială; activitatea de legiferare și aplicare a dreptului; metodele tehnico – juridice; metodologia de interpretare; raportul dintre teoria și practica dreptului; fundamentele dreptului internațional etc.

Chiar dacă se mai regăsesc atitudini critice care opinează că se exagerează atunci când se face referință la contribuția acestuia, totuși în afara oricăror excese, în condițiile în care evaluăm dintr-o perspectivă contemporană ideile promovate de acesta, vom constata un spirit consistent și pertinent în raport cu cea ce configurează caracterul rațional al dreptului atât din perspectivă practică, cât și din cea a unor abordări generalizate și/ori teoretizante. Activitatea fructuoasă și vasta operă a lui Titulescu nu poate fi încadrată într-un studiu de sinteză, ea ar constitui, mai degrabă, obiectul de cercetare al multiplelor domenii în care poate fi ancorată activitatea și opiniile promovate de acesta.

În baza *metodei generalizatoare* Titulescu transformă interpretarea dreptului dintr-un procedeu de analiză a voinței legislatorului într-un procedeu de adaptare a legii la necesitățile sociale. În această modalitate de percepere, se prefigurează două aspecte, care sunt specifice unei fundamentări raționale: a) cel care relevă că, odată ce se optează pentru o perspectivă generalizantă, se prezumă și una ce operează pe larg cu cadrul procedeele oferite de logica formală, dar și de cea deontică, ce încadrează abordările dreptului într-o perspectivă teoretico-filosofică asumată; b) cel al arsenalului metodologic, care oferă varii posibilități de operare cu

acestea, dar și conștientizarea rolului metodelor în atingerea performanței atât în cunoașterea, cât și în aplicarea dreptului. Incursiunea în formula în care se apropie Titulescu de tendințele de cercetare a dreptului accentuează preferința de a trece prin filiera abordării raționale a realităților sociale și a ordinilor juridice (percepute și ele, la rândul lor, ca raționale), ca reflectare a identității normative a societății, ori, am putea spune, ca preferințe normative ale cetățenilor, chiar dacă, la o primă vedere, s-ar părea că aceasta este exact invers, prin afirmația că „dreptul e departe de a fi produsul rațiunii, dreptul e produsul vieții sociale în complexitatea ei, nu există drept preconcept” [75, pp. 28, 29].

Stabilind indisolubila legătură a dreptului cu realitatea socială, N. Titulescu formulează tema dinamicii și a mobilității dreptului, care este un aspect de primă mărime, ce trebuie luat în considerare de știința dreptului. Interesantă este și formula de apropiere a cercetării juridice de activitatea de creație, care se regăsește în tehnica juridică, ce are „un rol creator, datorită ei jurisconsultii și savanții pot să creeze dreptul” [75, p. 44]. Tot tehnica juridică este cea care îl ancorează pe Titulescu în perspectiva unei rațiuni științifice juridice, în special, prin formulele de definire a acesteia. „Tehnica este totalitatea formulilor grație cărora omul percepe și coordonează legile [...], este mijlocul prin care conștiința omenească prinde fenomene juridice și își dă seama de ele” [75, p. 43].

Probleme precum suprareglementarea, calitatea legilor, prezența lacunelor și multe altele din acest areal al **legiferării**, care ne deranjează în prezent, nu au lipsit nici în timpurile în care a activat marele jurist. Astfel, N. Titulescu critică atât excesul de normativitate în cadrul legiferării, considerând că este necesar a se evita, pe cât este posibil, apariția unor legi masive și greoaie, cât și reglementările prea generale și lacunele datorate lipsei de reglementare. Concomitent, în dependență directă de tehnica de legiferare se manifestă și **tehnica / metodologia de interpretare**. După N. Titulescu, necesitatea interpretării legii se datorează diferenței de timp dintre momentul adoptării și momentul aplicării legii, perioadă în care viața socială suferă modificări. Din acest motiv, rolul interpretării este mai mult de adaptare la noile condiții decât de căutare a intenției legislatorului, intenție care, de multe ori, nici nu există [74, p. 33].

Însă cele mai mari contribuții Titulescu le-a adus la dezvoltarea domeniului dreptului internațional. Este scos în evidență caracterul contractual, consensual, volițional al dreptului internațional, care-și are originea în acordul de voință al statelor suverane, libere și egale în drepturi. De remarcat este și înaintarea unor teze distincte și a unor construcții teoretice îndrăznețe, originale, științific întemeiate asupra unor teorii, principii și instituții ale dreptului internațional, gânditorul frecvent apropiindu-se de domeniul filosofiei dreptului. N. Titulescu se afirmă ca un promotor al supremației „forței dreptului”, a „legii internaționale” în cadrul raporturilor interstatale, un dușman neîmpăcat al violării normelor de drept reciproc acceptate de state. Prin această substituție a „dreptului forței” cu „forța dreptului”, N. Titulescu îi atribuie dreptului un rol de forță motrice a societății, care asigură transformarea și evoluția acesteia. În cadrul acestui percept fundamental al gândirii lui N. Titulescu oamenii devin subiecți activi, creatori ai propriului destin.

2.3. Rațiunea, morala și justiția – coordonate de conceptualizare a dreptului, susținute de Valeriu Iordăchescu

Un subcapitol distinct este rezervat unui autor mai puțin cunoscut de cercetătorii naționali – preotului Valeriu Iordăchescu, ale cărui idei se încadrează perfect în tema noastră de cercetare. Constatăm faptul că rațiunea, morala și justiția (în sens de idee) sunt coordonate fundamentale în analiza și justificarea dreptului la V. Iordăchescu. Prin stabilirea conexiunii dintre morală și drept, acesta capătă, la V. Iordăchescu, pronunțate trăsături umane și valorice. Delimitând justiția subiectivă de justiția obiectivă sub diferitele lor forme, autorul argumentează că dreptul și justiția formează un corp comun. Este analizată și o altă delimitare de interes sporit pentru cercetarea noastră – cea dintre justiția naturală și justiția pozitivă, dintre dreptul natural și dreptul pozitiv, ca

într-un final, să se ajungă la fundamentele dreptului, problemă în cadrul căreia V. Iordăchescu acceptă fără rezerve soluția raționalistă.

Conform soluției raționaliste „natura și persoana morală a omului constituie fundamentul dreptului și-i conferă calitatea de valoare morală obiectivă” [47, p. 126]. Trebuie de menționat că V. Iordăchescu acordă personalitate morală atât omului (individului), cât și societății. Din acest motiv, există drepturi naturale ale individului și drepturi naturale ale societății, suportând și ele câteva clasificări.

Gânditorul examinează raportul dintre drepturile naturale și drepturile pozitive, din perspectiva necesității și utilității acestora. Necesitatea existenței drepturilor pozitive este explicată prin condițiile schimbătoare ale vieții sociale, care impun existența acestora în condițiile de organizare a societății sub forma de drept. Drepturile pozitive sunt aplicații practice ale drepturilor naturale, aplicații care nu afectează imutabilitatea esențială a acestora din urmă. În consecință, putem considera că statul nu crează dreptul, ci determină din punct de vedere practic dreptul natural, prin a-l conecta cu sancțiunea forței sociale și punând forța în serviciul dreptului. Generalizarea în cauză este fundamentată de V. Iordăchescu prin faptul că, dacă dreptul pozitiv s-ar afla în contradicție și / ori ar contraveni dreptului natural, atunci acesta ar fi injust, iar conștiința morală a individului nu-l va recunoaște în calitate de drept și va acționa pentru a se proteja pe sine, societatea protestând împotriva lui în numele justiției și al dreptului natural.

După V. Iordăchescu principala cauză a disfuncționalității dreptului este lipsa unei formule de conceptualizare comună, acceptată de toți membrii societății sau, cel puțin, de conducătorii ei. [48, p. 10] Asumându-și această misiune, V. Iordăchescu efectuează o sinteză asupra concepțiilor istorice despre drept și constată o diversitate extrem de vastă a acestora. Acestea sunt sistematizate în două categorii contradictorii și antagoniste:

- **Concepția dreptului forță.** În această ipostază, dreptul se identifică cu puterea fizică, care acționează direct prin constrângere, ceea ce, în opinia lui V. Iordăchescu, nu este acceptabil, deoarece se realizează o confuzie profundă a dreptului cu forța și, în ultimă instanță, se ajunge la afirmația că statul este unicul izvor al dreptului.

- **Concepția morală a dreptului.** Această perspectivă de conceptualizare a dreptului conferă dreptului o putere ideală, care nu acționează direct prin constrângere asupra persoanei, ci direct asupra rațiunii. Aderând la această perspectivă, ce constă „în afirmația că dreptul constituie obiectul justiției, care este virtutea morală naturală prin excelență socială” [48, p. 12], dreptul obține putere morală și rațională [48, p. 14].

În primul caz, al dreptului forță, stabilirea binelui comun al societății și direcționarea voințelor spre acesta, adică puterea de a decide, aparține interesului, plăcerii, capriciului, adică forței. În schimb, în cel de-al doilea caz, cel al concepției morale a dreptului, binele comun este determinat de rațiunea omenească, capabilă de a intui natura lucrurilor, deci decide rațiunea, interogând natura. V. Iordăchescu este convins că societatea poate fi salvată doar prin perspectiva aplicării unei concepții a dreptului rațional natural și își exprimă regretul că, mai ales în sec.19-20, încă mai predomină concepția dreptului-forță. Dreptul natural, rațional, moral așa cum îl concepea V. Iordăchescu, este confirmat de evoluția istorică, dat fiind faptul că permite evoluția formelor juridice, fără a afecta caracterul imuabil al dreptului natural.

Capitolul 3, numit *Consolidarea fundamentelor raționale ale dreptului. Contribuția lui C. Stere și E. Speranția*, cuprinde cercetarea privind identificarea mecanismelor de consolidare a fundamentelor dreptului în viziunea a două personalități din perioada interbelică – Constantin Stere și Eugeniu Speranția. Ideea de bază care este urmărită în acest capitol este legătura indisolubilă dintre cele trei dominate ale realității umane – elementul social, elementul politic și elementul juridic, care ne îndreaptă spre o raționalitate specifică.

3.1. Contribuția raționalității modernizatoare a lui C. Stere la structurarea fundamentelor dreptului

Dintr-o perspectivă multiaspectuală și multidisciplinară, la Constantin Stere sunt analizate probleme legate de: cooperarea în calitate de principiu fundamental al organizării sociale și valențele juridice ale acesteia; subiectul de drept; definirea dreptului pe baza metodelor raționaliste, obiective, antiidealiste; originea și esența statului; raportul stat – individ; educația juridică etc.

Ideile lui C. Stere se remarcă prin conexiuni și dimensiuni ale unei raționalități specifice lucrărilor acestuia, care pot fi încadrate într-o perspectivă triplă: **socială, politică și juridică**. Cele trei dominante care sunt convergente ne permit să conchidem că C. Stere a fost, în primul rând, un iubitor de țară și patriot, un sociolog și om politic, dar și un constituționalist desăvârșit și un cunoscător al aspectelor multiple ale științei juridice.

Dominanta socială include clarificări exprese asupra a ceea ce reprezintă ideea de *popor*, precum și cea de *națiune* și este caracterizată și de tendința de a realiza profunde reforme sociale și demografice. Dimensiunea socială se manifestă și prin poporanism, adeptul căruia a fost Stere, care exprimă ideea fundamentală de *program pentru popor* și nu *popor pentru program*.

Dominanta politică se intersectează pe mai multe dimensiuni cu cea socială. Considerăm a fi necesară elucidarea acestei dominante prin evaluarea implicării sale nu doar în activități publice și politice, dar și în elaborarea și fundamentarea unor doctrine, ce au fost promovate de partide politice ale timpului. Convingerile de care s-a condus pe parcursul vieții au fost antrenate într-o perspectivă a modernizării și democratizării. Pe dimensiunea politică, reperul acțiunilor, în opinia lui C. Stere, este **conștiința de sine**. Astfel, P. Balmoș menționează că, în ultimele zile de viață, Stere îl sfătuia pe fiul său „Să-ți faci din propria conștiință un judecător” [4, p. 140]. Anume acest aspect, consideră și M. Danilov, a marcat personalitatea lui Stere, „căci conștiința nu știe să se vrea altfel decât stăpână. Paradoxul conștiinței e că omul destinului e în același timp și omul libertății” [19, p. 249]. Generalizând asupra dominantei politice, raportată la contribuția lui Stere, relevăm că aceasta reflectă dependența dintre social și juridic în activitatea lui C. Stere, dar, în același timp, aceste componente se particularizează în contextul problematic al timpului și se manifestă în aprecierile aduse activității acestuia.

Dominanta juridică a fost „mai puțin pusă în circuit în spațiul științific al Republicii Moldova” [45, p. 256]. Idealul lui C. Stere este o organizare socială și un mecanism juridic care să aibă la bază supremația și autonomia individului, tratarea acestuia nu ca un „lucru” sau ca o ființă, având o personalitate juridică reflectată, ci ca fiind singurul și autenticul subiect al dreptului.

Sistemul de gândire juridică a lui C. Stere se conturează destul de bine încă din teza sa de licență, cu tema *Evoluția personalității și noțiunea de persoană în drept*, care înglobează mai multe probleme sesizate de autor la etapa studiilor la facultatea de drept. Realizând o evaluare asupra stării de fapt existente, C. Stere pune la baza societății factorul cooperăției și reduce societatea la organizarea muncii productive prin cooperăție. Pentru C. Stere [70] cooperăția este un principiu fundamental al organizării sociale și presupune o *putere a maselor*, o putere nelimitată, care decide reușitele societății în lupta pentru existență și pentru progres. Statul este principala formă de cooperare socială, prin care se realizează progresul umanității. El apără teza conform căreia constrângerea statală are funcția de a proteja libertatea și demnitatea individuală. Aici se remarcă influența școlii istorice a dreptului.

Stere a încercat să formuleze o definiție cu adevărat științifică a dreptului, dar și una a statului bazată pe metode raționaliste, obiective, anti-idealiste, deși recunoștea că acest lucru este dificil de realizat. Cu referire la drept, Stere îi dă dreptate lui Ihering pentru faptul că exclude voința din definirea dreptului. Astfel „drepturile nu există pentru a realiza ideea voinței juridice abstracte, ele servesc [...] pentru a garanta interesele vieții, a satisface nevoile ei, a realiza scopurile ei [...]. Utilitatea nu voința este substanța dreptului” [68, p. 25]. Cu referire la stat, în baza unor trăsături prestabilite, C. Stere formulează o definiție „justă și completă a statului”: „Statul este o cooperăție socială între oameni liberi, care stabilește și asigură o ordine pacinică în

limitele unui teritoriu determinat prin monopolizarea și organizarea puterii de constrângere” sau „Statul este o cooperare socială întemeiată pe monopolizarea puterii de constrângere” [69, p. 18].

Astfel, ce este dominant la Stere? Constituționalismul? Individualismul (individualitatea)? Teoria drepturilor omului. Probabil, că răspunsul ar fi: niciuna, văzută în mod separat. Rațiunea de a fi a tuturor luate împreună ori raționalitatea cooptării tuturor și a toate într-un exercițiu de utilitate ar fi un răspuns la misiunea socială a dreptului. Astfel, C. Stere rămâne a fi „un reper de considerabile proporții în societatea română angajată pe calea modernizării” [76, p. 310], care s-a caracterizat prin coerență și rigoare și prin angajamentul de a promova o guvernare capabilă de a oferi garanții sigure de libertate și dreptate persoanei, ca un veritabil spirit raționalizator și modernizator al societății și domeniilor de activitate umană.

3.2. Raționalitatea dreptului în formulele sistemice – structurale și normative la E. Speranția

Aspectele legate de dimensiunile sociale și raționale ale normativismului lui Eugeniu Speranția au la bază aceiași întâlniri dintre social și juridic ca și la C. Stere. Sunt examinate argumentele și calea parcursă de gânditor, pentru a defini dreptul, având în vedere condițiile ideale de manifestare a acestuia – logicitatea și justiția. Sunt abordate diferite aspecte legate de normativism în calitate de sistem al convergenței dintre drept, morală și obiceiuri, Eugeniu Speranția făcând o analiză detaliată a raporturilor ce se stabilesc între cele trei părți componente ale normativismului. De asemenea, este analizată tendința clară a lui Eugeniu Speranția de a găsi un echilibru între rațional și moral-emoțional, pornind de la ideea că dreptul este un produs intenționat și rațional și stabilind o formulă rațională de raportare a dreptului și drepturilor la raționalitatea existenței și a persoanei.

3.2.1. Rigori ale raționalității în definirea dreptului

Subliniind faptul că normele juridice se referă în exclusivitate la raporturile sociale, E. Speranția a încercat să demonstreze, pentru început, că elaborarea normelor este un fenomen firesc în viața socială. Normativitatea este o particularitate a vieții, în general, și a vieții spirituale, în special, și deci și a vieții sociale. Raționalitatea persoanei se completează și de cea a unei raționalități sociale, manifestată prin faptul că societatea creează legi și susținută de trei argumente:

- „Normativitatea decurge din legile vieții în genere, pentru că viața nu se poate produce și nici menține în orice condiții” [65, p. 10].
- Minteă umană este și ea supusă unor norme severe, dar, totodată, este și autoare sau creatoare de asemenea norme⁴.
- Însăși natura și condițiile oricărei vieți sociale presupune normativitate, căci în cadrul societății intră în contact diferite conștiințe omenești și aceste raporturi trebuie să se bazeze pe rațiune, care-și crează anumite norme. Dispariția normativității ar însemna dispariția unor condiții vitale de existență. Mai mult decât atât, societatea n-ar putea pretinde respectarea rațiunii omenești, deoarece ar dispărea fundamentul rațiunii – norma.

Astfel, E. Speranția stabilește un numitor comun pentru trei domenii, care, aparent, par totalmente distincte – viața, rațiunea și societatea. Numitorul comun pentru aceste domenii este norma. De aici se impune concluzia că normativitatea este definitorie pentru ființa omenească și este confirmată ipoteza necesității noastre de a ne supune normelor.

Pentru a formula o definiție logică a dreptului, E. Speranția se vede nevoit de a delimita dreptul de alte tipuri de norme sociale, deoarece optează pentru a aborda de la gen spre specie, abordare în care norma socială este genul, iar dreptul este specia. Această formulă de raționalizare a dreptului se fundamentează pe ideea, emisă de predecesori, care cu mult înainte au susținut că societatea poate exista doar prin „limitare reciprocă a voințelor individuale [...] societatea se naște cu o normă de conduită, astfel dreptul condiționează societatea și e condiționat de ea” [65, p. 12].

⁴ Mai mult ca atât, E. Speranția definește gândirea ca o “activitate specială prin care viața își crează norme”.

Urmărind același scop, definirea logică a dreptului, gânditorul clasifică normele juridice în: *cardinale*, destinate să garanteze existența vieții sociale; *adventive*, menite să asigure existența și aplicarea normelor cardinale. De asemenea, E. Speranția se orientează spre determinarea cauzelor sociale, ce vin în susținerea necesității normelor juridice. Primordială este considerată adversitatea interumană. Din cauza luptei pe care o provoacă, posesia materială a valorilor de apartenență limitată este foarte labilă și nesigură, iar această nesiguranță a posesiei pune în pericol raporturile sociale. Drept rezultat, societatea are nevoie de niște norme care să oprească competitivitățile sau cel puțin să atenueze efectele lor antisociale. Iată de ce anume competitivitatea pentru posesia valorilor de apartenență limitată este factorul care afectează existența societății și împotriva căreia dreptul trebuie să o asigure. Din această concluzie E. Speranția deduce „un început” de definiție a dreptului, în sens de drept obiectiv, ca o „totalitate de norme de acțiune, destinate să asigure posibilitatea vieții sociale prin atenuarea competitivității născute din tendința de posesiune a valorilor de apartenență limitată” [65, p. 21].

E. Speranția nu se limitează la o astfel de modalitate de definire, considerând că aceasta nu exprimă într-o formulă clară distincția dintre normele juridice și celelalte categorii de norme sociale. Printr-un parcurs de la general spre particular, de la complex spre simplu, E. Speranția operează generalizări care se regăsesc într-o definiție adecvată a dreptului, în sens de drept obiectiv, prin care „dreptul este un sistem deductiv de norme sociale destinate ca printr-un minimum de justiție realizabilă, să asigure un maximum de socialitate într-un grup social determinat” [65, p. 24] și care diferențiază normele juridice de alte norme sociale. Într-o altă lucrare – *Principii fundamentale de filosofie juridică* – E. Speranția definește dreptul obiectiv ca fiind „totalitatea normelor raționale prin care, realizându-se un maximum de stabilitate și siguranță a posesiunii valorilor de apartenență limitată, se garantează un maximum de sociabilitate într-un anumit grup social” [66, p. 78].

3.2.2. Normativismul în calitate de sistem al convergenței dintre rațional și social

Pentru unii ar putea fi inexplicabilă absența din conținutul definiției dreptului nu numai a sancțiunii, dar și a oricărei amintiri despre caracterul coercitiv al dreptului. E. Speranția formulează câteva argumente întru susținerea acestei lipse. Ideea fundamentală ce se desprinde din aceste argumente este că sancțiunea este caracteristică și altor categorii de norme sociale. Prin consecința raționamentului logic al analizelor, E. Speranția se implică și este preocupat de raportul convergent între drept – morală – obiceiuri⁵.

Gânditorul consideră moravurile ca fiind norme sociale uzuale, a căror sancțiune este difuză, ele nu garantează viața socială, dar „conturează o oarecare fizionomie de grup” și au ca efecte „uniformizarea și relativa solidarizare a indivizilor [...], sunt un produs colectiv irațional în cea mai mare parte și, mai ales, consacrarea și permanentizarea lor socială este un proces natural, dar nu intenționat.” [67, p. 351] Astfel, moravurile, la Speranția, se prezintă ca arbitrar, contingente, fortuite, iar prescripțiile morale sunt necesare, normative, raționale, teleologice. Principala distincție dintre moravuri și morală, în concepția lui E. Speranția, constă în faptul că primele sunt respectate pentru satisfacerea opiniei colective, a altora, pe când principiile morale – ale conștiinței personale. Pentru E. Speranția, morală este, în mod obligatoriu, rațională, deoarece cel care se conduce după conștiința morală trebuie să analizeze prin deducție (procedeu caracteristic rațiunii) acțiunea sa, în baza unor principii fixe, predeterminante, care se impun minții sale în mod necondiționat. Din această raționalitate a moralei, gânditorul deduce o asemănare între normele morale și normele juridice, ambele presupunând o derivație logică din principii date. Între drept și moravuri E. Speranția plasează o categorie specială de norme, numite „cutumă”, sau „obiceiul pământului”. Cutuma, chiar în cazul în care are un aspect pur juridic, se deosebește de drept prin origine, mod de elaborare (irațional, lipsit de intenția conștientă și expresă a legiferării) și lipsa unei finalități intenționate. Însă anume ceea ce distinge dreptul de moravuri – finalitatea

⁵ Speranția optează pentru utilizarea termenului „moravuri”, pentru a putea face ulterior distincția dintre acestea și „obiceiul pământului” sau „cutuma”

conștientă și raționalitatea – în concepția lui E. Speranția, le este comun și dreptului, și moralei. În schimb, le deosebește direcția, sensul sau obiectul finalității, în sensul că normele morale nu au drept scop maxima sociabilitate. Unica garanție a dreptului și puterea acestuia este determinată de validarea sa logică și obligativitatea morală.

Pornind de la definiția dreptului obiectiv expusă anterior, el definește dreptul subiectiv ca un interes garantat printr-o normă socială. După E. Speranția, [66, p. 89] orice drept subiectiv are trei elemente fundamentale: interesul, obiectul interesului și garantarea interesului prin intermediul normelor. Suplimentar celor trei elemente fundamentale, E. Speranția mai menționează trei condiții subalterne pentru existența unui drept subiectiv: un subiect de drept al cărui interes este garantat, un organ care garantează și o eventuală și posibilă lezare, împotriva căreia intervine garanția.

E. Speranția este preocupat de identificarea și formularea legilor evoluției dreptului, care ar evidenția conexiunile dintre existența socială și cea naturală. Cele 14 legi formulate de gânditor pot fi reduse la 2 – legea evoluției dreptului, analogă cu orice proces vital și legea afirmării progresive a dreptului, împreună cu cea a spiritualității omenești – demonstrează caracterul tot mai rațional și raționalizant al dreptului.

Dacă recurgem la evidențierea modului în care E. Speranția a contribuit la fundamentarea rațională a dreptului în arealul românesc, atunci, printr-o viziune sistemic-structurală, vom accentua logica unui parcurs de raționalizare a dreptului prin încadrarea acestuia într-o perspectivă a filosofiei și teoriei dreptului.

Capitolul 4, denumit *Opțiunile științei juridice „adevărate” la M. Djuvara: între rațional și empiric*, este dedicat în totalitate unuia dintre cei mai mari – dacă nu chiar cel mai mare – teoreticieni și doctrinari ai dreptului – Mircea Djuvara. În contextul temei de cercetare sunt analizate două aspecte fundamentale din doctrina lui M. Djuvara: rigurile de unitate sistemică a dreptului și justiția în calitate de prioritate a dreptului rațional.

4.1 Rigori de unitate sistemică a dreptului în doctrina lui M. Djuvara

Sunt scoase în evidență problemele fundamentale din operele gânditorului, cum ar fi: fundamentarea rațională a fenomenului juridic; fundamentarea dreptului pozitiv prin raportarea sa la dreptul rațional; formularea principiilor logice ale cunoașterii juridice; demonstrarea indispensabilității dreptului rațional în sistemele juridice propriu-zise. În paralel, este identificat locul gândirii lui M. Djuvara în gândirea doctrinar-juridică mondială, mai ales, dar nu numai, în raport cu ideile lui Im. Kant, M. Djuvara fiind considerat un adevărat neokantian.

M. Djuvara este un raționalist pronunțat, care are încredere totală în posibilitățile de cunoaștere ale rațiunii. După M. Djuvara, orice conștiință omenească are filosofia sa proprie, orice conștiință dotată cu rațiune are o anumită conștiință filosofică [23, p. 361]. Toate valorile umane sunt reduse de gânditor la date raționale, el consideră că în fiecare om predomină rațiunea, care este despărțită de subiectivitate. Chiar și dreptul are caracter rațional, deoarece, după cum conștiința filosofică a fiecărui om determină atitudinea lui față de viață, la fel există și conștiința juridică, ce determină atitudinea față de societate [25, p. 7].

Formularea conceptului *dreptului rațional* a avut la bază structura logică comună și fundamentele etice comune ale *dreptului și moralei*. M. Djuvara acceptă postulatul lui Kant, conform căruia, dreptul privește relațiile exterioare ale individului, în vederea asigurării unui minim de ordine socială, iar morala – perfecționarea lăuntrică individuală, dar subordonează dreptul față de morală. Dreptul are ca scop moralitatea, așa încât fiecare persoană să-și poată desfășura în mod liber activitatea în cele mai bune condiții. M. Djuvara apreciază progresul în drept prin armonizarea acestuia cu morala și prin conexiuni cât mai strânse, în sensul că orice faptă, pentru a avea un efect juridic, trebuie să fie trecută prin lumina unei realități morale.

Există astfel o unitate fundamentală în structura rațională a dreptului și moralei. Acesta este motivul pentru care cele două discipline formează un ansamblu caracterizat de cunoștințe, fără ca acest ansamblu să poată avea, în mod rațional, contradicții definitive între cunoștințele

componente. Însă, după M. Djuvara, dreptul și morala se disting în raport cu cunoștințele practice și utilitare. Așa dar, după M. Djuvara, diferența care există între natura unui act exterior, individualizat de o manieră precisă, în timpul și în spațiul fizic, și cea a unei activități pur interioare, obiect al unei simple intuiții imediate, explică toate diferențele ce există între drept și morală.

Concluzia la care ajunge M. Djuvara referitor la raportul drept-morală: el evidențiază unitatea intimă a structurii raționale a dreptului și moralei. Regulile dreptului și moralei formează un tot distinct și caracteristic, diferit de toate celelalte norme de conduită, deoarece se întemeiază pe un element rațional.

La M. Djuvara dreptul apare în două forme – drept rațional și drept pozitiv. Primul reprezintă aspectul de apreciere, iar cel de al doilea reprezintă aspectul de fapt, asupra căruia trebuie aplicată cu exactitate aprecierea. În dreptul rațional se regăsesc și sunt judecate faptele sociale „numai prin rațiuni din punctul de vedere al rațiunii pure”, făcând abstracție de prevederile dreptului pozitiv. La rândul său, dreptul pozitiv este o reflectare a dreptului rațional în viața socială, este un respect adus de viața socială dreptului rațional. Dreptul pozitiv este subordonat dreptului rațional, deoarece este format din formule greșite sau adevărate, drepte sau nedrepte de drept rațional, cărora li se adaugă caracterul pozitivității, pentru a le acorda o putere și eficacitate socială specială [24, p. 27]. Or, atât explicarea, cât și aplicarea dreptului pozitiv se fundamentează pe dreptul rațional [30, p. 7].

Căutând fundamentul obligației tuturor indivizilor de a se conforma dreptului pozitiv, indiferent dacă aderă la el sau nu și indiferent de preferințe, M. Djuvara afirmă o necesitate rațională, ineluctabilă pentru toți, ce indică că ordinea juridică pozitivă este rațional necesară și obiectiv obligatorie [28, p. 19].

4.2. Justiția – o prioritate a dreptului rațional

Un alt aspect supus examinării și cercetării ține de *ideea de justiție*, care reprezintă esența dreptului, în general și a dreptului pozitiv, în special, și care presupune fundamentarea dreptului pe un minim de moralitate. Privit ca realizare a justiției și ca idee de justiție, în sens larg și complet, dreptul pentru M. Djuvara este „o ordine rațională” [29, pp. 359-361], introdusă în societate prin sistematizarea activităților care se manifestă în ea [26, p. 30] prin ierarhizarea intereselor de joc [27, p. 11]. Această idee poate fi urmărită la M. Djuvara de la clarificări cu referire la izvoarele dreptului până la experiența practică de aplicare a acestuia. Cel care trebuie să aplice norma, în prealabil o analizează printr-un principiu superior normei date și în unele cazuri (ce-i drept puține) o înlătură în numele ordinii și securității. Astfel, în locul **dreptului izvoarelor, reapare dreptul rațional** și, ca urmare, apare un nou drept pozitiv [31, pp. 221-222].

De la constatarea care arată că dreptul rațional este format din norme juridice generale, M. Djuvara î-și propune să dezvăluie mecanismul prin care aceste norme se formează, pentru „a înțelege într-adevăr natura dreptului rațional” [32, p. 515]. Concluzia generică înaintată de gânditor este ce care identifică că normele juridice generale, adică normele dreptului rațional au la bază observațiile particulare. Opinia lui Djuvara este cea care nu admite ideea că normele generale se pot forma de la sine, fără nici un fel de experiență, pe baza unor inspirații de moment, a unor porniri dumnezeiești, apărute prin miracole [32, p. 516]. Rezultatul cercetărilor formulează două mijloace metodologice, ambele cu caracter inductiv, prin intermediul cărora are loc generalizarea juridică, adică trecerea de la normele individuale la normele generale ale dreptului rațional: (1) generalizarea elementului formal; (2) generalizarea elementului material.

Dacă încercăm să ne clarificăm cu exactitate asupra opiniei susținute de M. Djuvara cu referire la sursa ce emană legile, atunci sesizăm că se consideră că opinia prin care legislatorul ar crea norme juridice este relativă, fiindcă de cele mai multe ori legea oglindește realitățile deja existente, le consacră, iar când încearcă să se abată de la ele, aplicarea legii se face în sensul realității existente și nu a legii. Din acest motiv o **interpretare cu adevărat științifică** a legii se efectuează numai prin prisma acestor realități [21, p. 31]. În consecință, apar diferențe între dreptul

izvoarelor formale și dreptul în vigoare și o zonă intermediară în care se nasc noi norme, ale diferitelor grupuri sociale, norme de drept (uzual calificate ca morale) din care unele ajung la faza pozitivă în stat, iar altele se sting. Aceste norme sunt norme de drept și nu morale, deoarece morala are un domeniu total distinct de domeniul dreptului, ea limitându-se în exclusivitate la conștiința internă a persoanelor, care în nici un caz nu poate fi legiferată de legislator [22, p. 104].

M. Djuvara identifică subordonarea dreptului pozitiv ideii de justiție, dreptul pozitiv fiind expresie și formă de manifestare a acesteia.

Ideea de justiție reprezintă elementul formal al judecării juridice, care se caracterizează prin logicitate și obiectivitate. Această idee de justiție are caracter ideal și nu poate să se realizeze în totalitate niciodată. Din ea rezultă normele dreptului rațional, care formează un tot virtual sistemic [32, pp. 520-523] și asigură raționalitatea și obiectivitatea adevărilor juridice. M. Djuvara vorbește despre „un drept rațional variabil în timp și loc, după complexul împrejurărilor sociale în care el trebuie să se aplice și la el trebuie cu necesitate să se adapteze: e un drept viu, trebuind să corespundă întocmai vieții reale a fiecărei societăți” [32, p. 593]. Mai mult ca atât, nici în baza dreptului rațional aprecierea juridică în realitate nu poate fi unanimă, dat fiind faptul că fiecare individ este, mai mult sau mai puțin, original. În consecință „se stabilește o medie de înțelegere juridică a oamenilor în societate” care se exprimă prin dreptul pozitiv.

Altă dimensiune, ce vine să susțină logica de abordare, este perspectiva rațională asupra justiției și universalitatea acesteia. Universalitatea și necesitatea ideii de justiție nu pot fi extrase nici din natura biologică a omului, nici din motivele sale psihologice sau sociologice concrete, ci în exclusivitate din esența rațională, logică a condiției omenești. În timp dreptul variază de la o societate la alta și de la o perioadă istorică la altă, însă aceasta nu înseamnă că actul, valoarea și norma juridică sunt relative și subiective, fapt ce se referă și la justiție. Dincolo de această diversitate a tipurilor de drept rămâne și se păstrează forma, ideea dreptului și a justiției, adică condițiile apriori ale experienței juridice. dreptul este o creație obiectivă a gândirii, care urmărește prin ideea de justiție coerența logică a scopurilor care ghidează acțiunile practice din societate. Realizările succesive ale gândirii ce urmează legile dialectice sunt realitățile juridice aflate în continuă evoluție. Cunoștința juridică are aceiași valoare obiectivă ca și aceea a științelor exacte. Obiectul ei are, însă, o realitate proprie și de aceea forța nu se poate confunda cu dreptul.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Rezultatele științifice noi obținute, ca urmare a cercetărilor efectuate, și-au găsit reflectare în: identificarea și analiza perspectivelor de abordare a raționalității și raționalizării drepturilor și dreptului în gândirea juridică românească interbelică; stabilirea fundamentelor raționale ale dreptului în gândirea juridică interbelică; analiza dreptului prin prisma interdependențelor conceptuale de rațiune, morală, justiție (de la V. Iordăchescu până la M. Djuvara); evidențierea unor elemente particulare din perspectiva raționalizării conceptual-științifice a dreptului la doctrinarii români din perioada interbelică; argumentarea necesității cercetării dreptului din perspectiva raționalității; tratarea fundamentelor raționale ale dreptului din ipostaza unei științe juridice actuale; determinarea contribuției doctrinarilor din perioada interbelică la combaterea abordărilor pozitivistice și la promovarea principiilor universale ale dreptului; depistarea conexiunilor dintre gândirea doctrinară românească din perioada interbelică și gândirea juridică europeană și mondială în aspectele ce privesc fundamentele dreptului și rolul acestuia în viața socială.

În legătură cu faptul că obiectivele tezei au fost realizate, iar problema științifică formulată, importantă din punct de vedere al cercetării teoretice și al evaluărilor practice, a fost demonstrată prin raportare la ipoteza cercetării, deducem următoarele **concluzii**:

1. Operele doctrinarilor cercetate în cadrul prezentului studiu au abordat raționalitatea dreptului și a drepturilor prin prisma doctrinei jusnaturaliste, contrar tendințelor timpului în care au activat, dominat de pozitivism. Mai mult ca atât, aceste abordări nu au fost superficiale ori neesențiale, ci au avut un rol decisiv, apreciem noi, în combaterea abordărilor pozitivist-etatiste. Au fost demolate concepțiile privind autolimitarea statului și voluntarismul acestuia. Anume datorită unor asemenea gânditori ca cei prezentați în această cercetare doctrina pozitivistă a fost nevoită să-și revizuiască fundamentele, ca, într-un final, să accepte raționalitatea dreptului, ce-i drept, într-o altă abordare decât cea jusnaturalistă.

2. Spre deosebire de parcursul ulterior al științei juridice, doctrina juridică interbelică se caracterizează printr-o abordare complexă, multidimensională și interdisciplinară asupra problemelor realității juridice. Prin efortul unor doctrinari de factură interdisciplinară (E. Speranția, C. Stere, D. Drăghicescu), se stabilește modul de conectare a dimensiunii juridice cu multiple aspecte dimensionale sociale, având ca punct de reper raționalitatea. Perspectiva analizelor, asumată de reprezentanții perioadei interbelice, este prioritar interdisciplinară, datorită multiplelor eforturi de apropiere a subiectelor de cercetare, dar și a domeniilor de dezvoltare. Cel puțin, traseul *drept – morală – logică* este unul expres și prezent în doctrina autorilor prezentați în cercetare, care stabilesc cele două condiții ideale de manifestare a dreptului – *logicitatea și justiția*. Opțiunea exigențelor normative ale standardelor de acțiune nu au încetat nici pentru un moment de a avea relevanță pentru societăți, dar ele își au originea și decurg din rațiunea de a fi a persoanei și a dreptului. Această abordare interdisciplinară a deschis noi perspective în cercetarea fenomenului juridic, perspective care nu sunt epuizate nici astăzi. [Capitolul III (3.1.; 3.2), Capitolul II (2.1.)]

3. Ca urmare a realizării prezentului studiu, ne convingem o dată în plus că tehnica juridică nu-și poate realiza scopurile, fără a avea la bază raționalitatea în calitate de principiu fundamental, spunem noi, al dreptului. Raționalitatea este indispensabilă nu doar în procesul de elaborare a dreptului, dar și în procesul de interpretare și realizare a acestuia.

4. Este necesară ridicarea raționalității la nivel de principiu fundamental al dreptului. În acest caz, avem posibilitatea să asigurăm respectarea și executarea normelor dreptului pozitiv nu prin forța de constrângere a statului, fie și ipotetica ei aplicare, ci prin bunăvoința exclusivă a subiecților de drept. Într-adevăr, în cazul în care normele dreptului pozitiv vor avea la bază raționalitatea, adică vor fi conforme dreptului rațional în calitate de ideal material pe care societatea și-l face, acestea vor primi o putere și o eficacitate specială [52]. Subiecții vor respecta și executa normele pozitive, fără nicio referire la sancțiune și la forța coercitivă a statului, dat fiind

faptul că normele vor corespunde celor mai înalte aspirații ale societății, în general, și ale subiecților, în particular. Normele raționale și educarea subiecților vor duce la respectarea legii. [53] Evident, ar fi mult prea idealist și, poate, chiar utopic să afirmăm că o asemenea stare de fapt va cuprinde toți subiecții de drept fără excepții. Există la om o necesitate naturală, înnăscută, de a se supune normelor, dar aceste norme trebuie să corespundă idealurilor și valorilor raționale în care el crede [54].

5. Concluziile formulate mai sus sunt pe deplin și în totalitate reflectate în conținutul cercetării. Astfel, tendința lui D. Drăghicescu de a stabili echilibrul dintre raționalism și umanism este direct dependentă de caracterul rațional al dreptului, iar demersul intelectual al lui Drăghicescu dovedește stabilirea identității și a finalității dreptului și moralei, datorită susținerii și promovării ideii de justiție, de egalitate și solidaritate, iar deosebirea dintre legea empirică și o lege științifică se atașează voinței persoanelor și capacității acestora de a conferi caracter rațional legilor juridice [Capitolul II (2.1.)].

6. Constatările lui V. Iordăchescu cu referire la existența unei crize în societate aduc după sine soluții, care justifică misiunea dreptului rațional ca singura cale de salvare și ieșire din starea de criză [Capitolul II (2.3.)].

7. M. Djuvara a reușit să creeze un sistem complet al științei dreptului, care a fost construit pe ipoteza raționalității dreptului. În acest sens, dreptul pozitiv, pentru a satisface necesitățile și așteptările societății, nu poate avea un alt fundament decât dreptul rațional, care are ca temei *ideea de justiție* - valoare centrală nu doar pentru știința dreptului, dar și pentru activitatea practică. Reactualizarea unor astfel de sisteme de gândire argumentează perspectiva în care trebuie dezvoltată știința juridică actuală, care trebuie să opteze pentru abordări integrate, ce exprimă structuri și mecanisme de cunoaștere juridică valorificate și validate în produsele gândirii juridice, în capacități de identificare a metodelor eficiente și adecvate abordărilor convergente dintre teoretic și empiric [Capitolul IV (4.1.; 4.2)].

Acestea, dar și alte concluzii formulate se regăsesc dezvoltate și argumentate în lucrările științifice și didactice ale autorului prezentei teze. **Contribuțiile personale ale autorului la soluționarea problemei investigate în lucrare** și-au găsit materializarea și în: (a) Identificarea și aducerea în circuitul științific juridic național a lucrărilor lui V. Iordăchescu, care era dat uitării, iar lucrările sale nu au fost supuse nici o dată unei analize și evaluări științifice. Grație cercetărilor efectuate de autorul tezei mai mulți autori au atras atenția și au inițiat și realizat cercetări orientate spre valorificarea operei lui V. Iordăchescu. (b) Efectuarea unei cercetări care reprezintă un studiu unicat ce plasează contribuția doctrinarilor din perioada interbelică pe axa fundamentării raționalității dreptului, conjugând într-o perspectivă unică abordări ale reprezentanților gândirii interbelice din spațiul românesc. (c) Cercetarea multilaterală a gândirii juridice românești din perioada interbelică sub aspectul raționalității dreptului și a drepturilor, menită să contribuie la soluționarea unor probleme teoretico-practice actuale în ceea ce privește fundamentele dreptului prin valorificarea realizărilor doctrinarilor din trecut. (d) Formularea și realizarea unor obiective originale ale cercetării, obiective care anterior nu au fost abordate în doctrina juridică. (e) Argumentarea necesității ridicării raționalității la nivel de principiu fundamental al dreptului.

În temeiul concluziilor generale, dar și al celor inserate în conținutul tezei, formulăm câteva **recomandări**, care urmăresc valorificarea realizărilor doctrinei juridice românești din perioada interbelică din perspectiva constituirii și consolidării fundamentelor raționale ale dreptului actual și a eventualei utilizări a acestora în argumentarea soluțiilor și a modalităților de abordare a unor probleme din cadrul științei juridice actuale:

1. Revizuirea formatului în care sunt plasate în programele de studii disciplinele teoretico-filosofice și includerea unor materii capabile de a dezvolta gândirea critică și abordarea complexă, necesare depășirii tratărilor predominant pozitivistice, și promovarea fundamentelor raționale ale dreptului, a valorilor morale și juridice. La moment, învățământul juridic, în

opinia noastră, este excesiv de normativizat și standardizat, fapt ce nu permite cunoașterea integrală a dreptului în sine.

2. Elaborarea și implementarea unei strategii de pregătire a specialiștilor în domeniul creației legislative, în vederea depășirii abordărilor pozitivistice, și punerea în valoare a principiilor fundamentale raționale în procesul de creație legislativă. În acest sens, în cadrul Facultății de drept poate fi creat și dezvoltat proiectul centrului de creație legislativă, în care să fie cooptați specialiști, experți, capabili de a contribui la pregătirea profesională în această direcție.
3. Identificarea posibilităților privind perfecționarea și instruirea agenților care aplică legea (la o primă etapă, ar fi judecătorii) privind interpretarea și aplicarea legii, pornind de la principiul raționalității, adică în spiritul legii, și nu doar în litera legii.
4. Constituirea, în cadrul centrelor de cercetare naționale, a echipelor de cercetători, orientați spre realizarea studiilor și identificarea posibilităților de revigorare a abordărilor metodologice retrospectiv-prospective noi, întru valorificarea experienței doctrinare a trecutului, în măsura în care aceste experiențe pot fi utile în asigurarea reconceptualizării dreptului și depășirea crizei dreptului.
5. Fortificarea cadrului conceptual tematic al Teoriei generale a dreptului, prin plasarea – printre principiile generale – și a *principiului raționalității*, precum și prin dezvoltarea unui compartiment separat, care ar valorifica perspectivele de aplicare a raționalității în diverse materii juridice, cu accent pe aspecte practice.

Sugestii privind potențialele direcții de cercetare legate de tema abordată. În procesul de elaborare a prezentei teze, au fost identificate unele direcții de cercetare de perspectivă, care ar prezenta interes atât din punct de vedere teoretic, cât și din punct de vedere practic, cum ar fi:

- Raționalitatea ca fundament al dreptului – despre spiritul și litera legii;
- Raționalizarea soluțiilor juridice, pornind de la delimitarea în drept și în fapt;
- Dezvoltarea sistemelor de abordare rațională a cercetărilor juridice;
- Valorificarea raționalității în depășirea crizei dreptului.

Bibliografie:

1. Arama E., Savu I., *Controverse teoretice și aspecte practice ale interpretării dreptului. Chișinău: Cep USM, 2005 ISBN9975-70-545-6, 169 p.*
2. Avornic Gh. *Tratat de teoria generală a statului și dreptului.*/2 volume, Chișinău: Universitatea de Stat din Moldova, 2009-2010, 440 p./580p., ISBN 978-9975-78-864-9
3. Avrigeanu T., *Categoria iuris. Știința dreptului ca știință politică.* București: Univers juridic, 2017, 128 p., ISBN 978-606-673-757-9.
4. Balmuș, P. *Constantin Stere: Reconsiderări, reconstituiri*, în „Basarabia”, nr. 1-3, 2000, p.140
5. Banu I. *Heraclit din Efes.* Cluj: Întreprinderea Poligrafică, 1962. 382 p.
6. Bădescu, M. *Pledoarie pentru filosofia dreptului*, În: Revista de Științe Juridice nr. 1/2015, Ed. Universul Juridic, București, p. 95-102
7. Bădescu, M., *Filosofia dreptului în România interbelică*, Craiova: Editura Sitech, 2015
8. Bădescu, M., *Introducere în filozofia dreptului*, Editura Lumina Lex, București 2003, 398 p., ISBN 973-588-673-1
9. Bobîna Gh. *Istoria filosofiei românești.*Vol. II, Chișinău: Artpoligraf 2018. ISBN 978-99750108-42-3, 302 P.,
10. Ciobanu R. *Abordări interdisciplinare asupra valorii sistemului social normativ la V. Iordăchescu.* În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, nr. 2(162)/2013/ISSN 1957-2294
11. Ciobanu R. *Filosofia dreptului.* Chilinău: Artpoligraf, 2014, ISBN 978-9975-933-45-2. 171 P.
12. Ciobanu R. *Învățămintul juridic – de la Stere la noi.* În: *Academos* 2/2015, p. 25-30
13. Ciobanu R. *Logica juridică.* Chișinău: Cep USM, 2015. ISBN 978-9975-71-613-0. 278 P
14. Ciobanu R. *Modelul culturii gândirii juridice raționale în perioada interbelică:* În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, nr. 3(181)/2019/ISSN 1957-2294
15. Ciobanu R., Roșca M. *Dimensiuni multiculturale ale individualismului la C. Stere.* În: C. Stere. Prozator, publicist, jurist și om politic. Iași: Vasiliana_98, ISBN978-973-116-503-5, pp.358-373
16. Constantinescu V. *Precizări preliminare la studiul sistemului sociologic al lui Dumitru Drăghicescu.* în: *Viitorul social*, nr. 1, 1972, pag. 65-76
17. Craiovan I., *Ipostazele justiției.* București. Univers juridic, 2012, ISBN: 978-973-127-806-3, 296 p.
18. Craiovan, I. *Introducere în filosofia dreptului*, Ed. All Beck, București, 1998, 296 p. ISBN 973-9435-01-7
19. Danilov, M. *Constantin Stere și drama intelectualilor basarabeni.* În: „Constantin Stere – prozator, publicist și om politic – 150 de ani de la naștere. Conferința Științifică Internațională” (2015; Chișinău). Iași: Vasluiana_98, pp. 236 -252; ISBN 978-973-116-503-5
20. del Vecchio, G. *Lecții de filosofie juridică.* București: Europa Nova, 1994, 352 p., ISBN 97395722-1-9
21. Djuvara M., *Teoria generală a dreptului (Enciclopedia juridică)*, v. III, București, Edit. Librăriei Socec & Co, 1930
22. Djuvara M., *Teoria generală a dreptului (Enciclopedia juridică)*, v. I, București, Edit. Librăriei Socec & Co, 1930, p. 104
23. Djuvara, M. *Câteva reflecții asupra laturii filosofice a reginei Elizabeta.* În: *Convorbiri literare*, 1916
24. Djuvara, M. *Contribuții la teoria cunoașterii juridice. Spiritul filosofiei kantiene și cunoașterea juridică.* București: Tipografia Universul. 1942
25. Djuvara, M. *Problema fundamentală a dreptului.* În: *Convorbiri literare*, 1937
26. Djuvara, M., *Analiza ideii de convețuire în drept*, Constanța, Tip. Moderna, 1940

27. Djuvara, M., *Le fundement de l'ordre juridique positif en droit international*, Paris, Libr. De la Societe du Recueil Sirey, 1939
28. Djuvara, M., *Le grands problemes du Droit: le droit positif*, Bucarest, Tip. Roumaines Reunies, f.a.
29. Djuvara, M., *Observații metodologice asupra fenomenului juridic*, în Arh. Șt. Ret. soc., 8, 1929
30. Djuvara, M., *Precis de filosofie juridică*, în „Analele Facultății de Drept București”, 1941, nr. 1-2
31. Djuvara, M., *Quelques considerationis sur la nature des sources et sur la formation du droit positif*, în: *Etudes de droit civil a la memoire de Henri Copitant*, Paris, Libr. Dalloz, f.a.
32. Djuvara, M., *Teoria generală a dreptului. Drept rațional, izvoare, drept pozitiv*, Editura ALL BECK, București, 1999, ISBN 973-9435-26-2
33. Duțu M. *Un secol de stat unitar și drept național*, București: Universul Juridic, 2021, 432 p., ISBN 978-6063903649;
34. Duțu M. *Dezvoltarea științei și culturii juridice românești în ultimul secol. Perioada interbelică*. În: Studii și cercetări juridice, anul 7, (63), nr.1, 2018
35. Enciu N. *Tradiționalism și modernitate în Basarabia anilor 1918-1940*. Chișinău: Lexon Prim, 2013 – 424 p. ISBN 978-9975-4436-6-1
36. Enciu N., *Considerații privind locul și rolul perioadei interbelice în istoria contemporană a românilor*. În: revista Art-emis. Septembrie 2021. Disponibil: <https://www.art-emis.ro/istorie/consideratii-privind-locul-si-rolul-perioadei-interbelice-in-istoria-contemporana-a-romanilor-1>
37. Enciu N., *Unirea Basarabiei cu România ca șansă a asimilării modernității europene*. În: Academos. Revista de știință, inovare , cultură și artă.- 2012, nr.2 925), p.39-44 (ISSN 1857-0461)
38. Grama D. *Evoluția unor principii ale doctrinei statului de drept în viziunea gânditorilor Moldovei*. În: probleme ale edificării statului de drept în RM. Chișinău: Tipografia Centrală, 2003, 540 p. ISBN 9975-78-225-6. P. 59-60
39. Grama D. *Tendențele evoluției doctrinelor juridice în Moldova*. București: ACTAMI, 2000, 272 p., ISBN 973-9300-31-6
40. Grecu R. *Stere –juristul*. Chișinău: Universul, 2008, 248 p. ISBN 978-9975-944-72-4
41. Grecu R., *Stere în lupta pentru drepturile omului*. Chișinău: Universul, 2009, 252 p., ISBN 978-9975-47-034-6.
42. Guceac I. *Curs elementar de drept constituțional*. Vol. I, Chișinău: Reclama. 2001, 275 p., ISBN 9975-930-26-3
43. Guceac I. *Curs elementar de drept constituțional*. Vol. II, Chișinău: Tipografia Centrală, 2004, 496 p., ISBN 9975-70-399-2
44. Guceac I., *Constituția la răscrucea de mileniu*. Chișinău: Tipografia centrală. 2013, 414 p., ISBN 9789975532792
45. Guceac, I. *Profesorul Constantin Stere – întemeietor al dreptului constituțional românesc* În: „Constantin Stere – prozator, publicist și om politic – 150 de ani de la naștere. Conferința Științifică Internațională” (2015; Chișinău). Iași: Vasluiana_98, pp. 253-272; ISBN 978-973-116-503-5
46. Hegel, G.W.F. *Principiile filosofiei dreptului*. București: Univers Enciclopedic, 2015, 334 p. ISBN 978-606-704-147-7
47. Iordăchescu, V. *Curs de filosofie morală*
48. Iordăchescu, V., *Forța și Dreptul*
49. Kant, I. *Critica facultății de judecare*. București: Editura All, 552 p., ISBN 978-973-571-621-9

50. Kant, I. *Critica rațiunii practice*. București: Univers Enciclopedic, 2010, 286 p. ISBN 978-606-816-231-7;
51. Lozovanu C., *Filosofia dreptului. Curs de prelegeri*, Chișinău, UTM, 2008, ISBN 978-9975-45-091-1
52. Mărgineanu, V. *Dimensiunea rațională a dreptului și drepturilor din perspectiva lui Mircea Djuvara*, În: Statul, securitatea și drepturile omului în era digital, Materialele conferinței științifico-practice internaționale, Chișinău, CEP USM, 2022, ISBN 978-9975-159-32-6, pp. 279-291
53. Mărgineanu, V. *Repere ale raționalizării noilor realități sociale (D. Drăghicescu)*. În: Materialele Conferinței științifice internaționale „Inegalități sociale în Republica Moldova. Premise ale constituirii clasei de mijloc.”, Chișinău: Tipografia Centrală, 2017, pp. 362-368, ISBN 978-9975-9761-9-0
54. Mărgineanu, V. *Contribuția lui Eugen Speranția la cercetarea socio-filosofică a dreptului*. În: Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova : Seria "Științe socioumanistice". Vol. 1. 2001. - Vol. 1. - P. 43-47. — Chișinău[sn], 2001, 496 p. ISBN 9975-70-029-2
55. McLeod I. *Legal Theory*. London, 1999, ISBN 978-023-036-204-8
56. Mihai Gh. *Prelegeri de filosofie a dreptului*. Timișoara: Editura Mirton, 2003, ISBN 973-585-957-2, 218p.
57. Mihai Gh., *Fundamentele dreptului: Argumentare și interpretare în drept*. București: Lumina Lex. 384 p., ISBN 973-588-121-7.
58. Mihai Gh., Motica R. I. *Fundamentele dreptului. Teoria și filosofia dreptului*. București: Editura ALL: 1997, ISBN 973-571-213-x. 247 p.
59. Mihai Gh.. *Inevitabilul în drept*. București: Lumina Lex, 2002, 328 p., ISBN 973-588-414-3
60. *Moldova pe calea democrației și stabilității*. <http://www.viitorul.org/files/36.pdf>; cadrul de parteneriat ONU-RM pentru Dezvoltare durabilă 2018-2022.
61. Popa N., *Teoria generală a dreptului*. București: Editura ACTAMI, 1998.
62. Rîbca E., Zaharia V., Mărgineanu V., Ciobanu R., *Filosofia dreptului*. Chișinău: Art Poligraf, 2016, 252 p., ISBN 978-9975-3129-0-5
63. Rîbca E., Zaharia V., **Mărgineanu V.**, *Istoria a doctrinelor politice și de drept*. Chișinău: Muzeum, 2005, 224 p., ISBN 9975-948-28-6
64. Smochina A. *Principiul autonomiei locale în opera profesorului C. Stere*. În: C. Stere. Prozator, publicist, jurist și om politic. Iași: Vasiliana_98, ISBN978-973-116-503-5, p. 324-325.
65. Speranția, E. *Lecțiuni de enciclopedie juridică*, Cluj, 1936
66. Speranția, E. *Principii fundamentale de filosofie juridică*, Institutul de Arte Grafice “Ardealul”, Cluj, 1936
67. Speranția, E., *Introducere în filosofia dreptului*, ediția a doua remaniată și adăugită, Tipografia „Cartea românească din Cluj, Sibiu, 1944
68. Stere C. *Prefață la: Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept*. Iași: Tipografi a H. Goldner, 1897
69. Stere Constantin *Introducere în studiul dreptului constitutional*. Iași, 1903
70. Stere, C. *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept*. Iași: Tipografi a H. Goldner, 1897
71. Stolojescu Gr. *Spirit și drept în filosofia românească a dreptului*. București: Pronuniversitaria. 2016, ISBN 978-606-26-0532-2, 362 p.
72. Stroie C. *Prolegomene la filosofia juridică*. București: Lumina Lex, 2001. ISBN 973-588-385-6, 214 p.
73. Stroie C., *Reflecții filosofice asupra dreptului*. București: Lumina Lex, 1998, 335 p. ISBN 973-588-059-8
74. Titulescu N., *Curs de drept civil, “Persoane”*, București, 1920

75. Titulescu N., *Drept civil*. editor V. Popa, N. Iliescu, Timișoara: Presa Universitară Română, 2002
76. Turliuc, C., Balan, M. *Constantin Stere și Constituția României din 1923*. În: „Constantin Stere – prozator, publicist și om politic – 150 de ani de la naștere. Conferința Științifică Internațională” (2015; Chișinău). Iași: Vasluiana_98, pp. 310-323; ISBN 978-973-116-503-5

LISTA PUBLICAȚIILOR LA TEMA TEZEI

1. Mărgineanu V., *Contribuția lui Eugen Speranția la cercetarea socio-filosofică a dreptului*. În: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova : Seria "Științe socioumanistice"*. Vol. 1. 2001. - Vol. 1. - P. 43-47 . — Chișinău[sn], 2005, 496 p.
2. Mărgineanu V., Sava I., *Demersul filosofic al lui Mircea Djuvara privind interpretarea dreptului*. În: *Revista Națională de Drept*, 2001 .- Nr. 8 .- P. 43-45 .
3. Mărgineanu V., *Din gândirea juridică a lui Valeriu Iordăchescu*. În: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova : Seria "Științe socioumanistice"*. Vol. 1n. 2002. - Vol. 1. - P. 30-33
4. Mărgineanu V., *Interconexiuni dintre realitățile sociale și raționalitatea juridică în concepția lui M. Djuvara*, În: *Filosofia și perspectiva umană: materialele Conferinței Științifice consacrată Zilei Mondiale a Filosofiei*. 17 noiembrie 2016, Chișinău. – Chișinău, Tip. “Biotehdesign”, 2017, ISBN 978-9975-933-99-5, pag. 70-77
5. Mărgineanu V., *Repere ale raționalizării noilor realități sociale (D. Drăghicescu)*, În: *Materialele Conferinței Științifice Internaționale “Inegalități sociale în Republica Moldova. Premise ale constituirii clasei de mijloc”*, 23-24 februarie 2017, Chișinău. – Chișinău, Tipografia Centrală, 2017, ISBN 978-9975-9761-9-0, pag. 362-368
6. Mărgineanu V., *Dimensiunile gândirii juridice la Nicolae Titulescu*, În: *Materialele Conferinței științifice naționale cu participare internațională “Statul și dreptul între tradiție și modernitate. In onorem profesor universitar doctor habilitat Om Emerit Elena Aramă”*, Chișinău, Cartea Juridică, 2019, ISBN 9789975108-77-5, pag. 425-431
7. Mărgineanu V., *Colectivitatea socială și individualitatea umană în viziunea lui Constantin Stere*, În: *Realizări și perspective ale învățământului juridic național, Conferința științifică națională cu participare internațională, 01-02 octombrie 2019, Culegerea comunicărilor, Volumul I*, Chișinău, CEP USM, 2020, ISBN 9788-9975-149-80-8, pag. 281-287
8. Mărgineanu V., *Dimensiunea rațională a dreptului și drepturilor din perspectiva lui Mircea Djuvara*, În: *Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală, Materialele conferinței științifico-practice internaționale*, Chișinău, CEP USM, 2022, ISBN 978-9975-159-32-6, pag. 279-291
9. MĂRGINEANU Valentin, CIOBANU Rodica, *The Highlights of the Interwar Legal Thinking in the Construction of the Contemporary Rule of Law*, În: *Revista Națională de Drept*. 2022, nr. 1 (247), pp. 12-20, ISSN 1811-0770, E-ISSN 2587-411X, CZU 340.12; (categoria B)
10. MĂRGINEANU, Valentin. *Unele aspecte ale gândirii juridice a lui Valeriu Iordăchescu*. În: *Dimensiunea științifică și praxiologică a dreptului. Materialele conferinței științifice internaționale „Contribuții la dezvoltarea doctrinară a dreptului. In onorem Elena Aramă, doctor habilitat în drept, profesor universitar. Om emerit”*, Chișinău: Bons Offices SRL, 2009, 448 p. ISBN 978-9975-80-291-8, p. 213-219
11. MĂRGINEANU Valentin, *Statul de drept și raționalitatea dreptului: o perspectivă a gândirii filosofico-juridice interbelice*. În: *„Filosofia și perspectiva umană” materialele Conferinței Științifice consacrate Zilei Mondiale a Filosofiei*, 18 noiembrie 2021, Chișinău / coordonator științific Ana Pascaru. – Chișinău: Institutul de Istorie, 2022 (Artpoligraf). – 172 p., ISBN 978-9975-3334-6-7, p. 161-172
12. MĂRGINEANU, V. *Importanța fundamentelor doctrinare în studiul dreptului*. În: *Tendențe și perspective în didactica modernă*. București: Editura didactică și pedagogică, 2017, pp. 576-582 ISBN 978-606-31-0486-2, Vol. 1 – 2017 – ISBN 978-606-31-0487-9
13. MĂRGINEANU, Valentin. *De la abandonul raționalismului spre revenirea la raționalitate*. În: *Revista Institutului Național al Justiției*, ISSN 1857-2405, (categoria B), în curs de apariție

ADNOTARE

MĂRGINEANU Valentin. Configurarea caracterului rațional al dreptului în gândirea românească interbelică. Teză de doctor în drept la specialitatea 551.01 – Teoria Generală a Dreptului, Chișinău, 2023

Structura tezei: introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografia din 264 titluri, text de bază 167 pagini. Rezultatele obținute sunt reflectate în 13 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: drept rațional, drept pozitiv, raționalitate, morală, raportul drept-morală, ideea de justiție, stat de drept, drept natural, gândire filosofico-juridică, valori fundamentale.

Scopul tezei: Aprecierea din punct de vedere evolutiv a contribuțiilor aduse de gândirea juridică interbelică românească la constituirea fundamentelor raționale ale dreptului actual, consolidate într-un cadru teoretico-empiric al științei juridice contemporane.

Obiectivele tezei: Analiza ideilor și tendințelor doctrinare românești din perioada interbelică, ce au structurat perspectivele de abordare a raționalității și raționalizării dreptului și drepturilor; Determinarea cadrului investigativ de reevaluare și reactualizare a doctrinei juridice interbelice; Identificarea valorilor referențiale de raționalitate a dreptului în doctrina juridică românească din perioada interbelică; Stabilirea legăturii conceptual-analitice, promovate de gândirea filosofico-juridică interbelică, cu parcursul actual al științei juridice naționale; Determinarea conexiunilor conceptuale și disciplinare orientate spre a fi valorificate și dezvoltate în cercetări ulterioare; Evaluarea fundamentelor argumentative în vederea promovării fundamentului rațional al dreptului; Dezvoltarea argumentelor formulate de doctrinari în promovarea și fundamentarea reperelor științei juridice actuale.

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor rezidă în realizarea unui studiu amplu privind identificarea și analiza perspectivelor de abordare a raționalității și raționalizării dreptului și drepturilor în gândirea juridică românească interbelică și tratarea fundamentelor raționale ale dreptului din perspectiva unei științe juridice actuale. Originalitatea se manifestă prin faptul că prezenta cercetare este una din puținele studii care examinează nu ideile unui anume doctrinar din perioada interbelică, ci se concentrează pe cercetarea axei raționale de fundamentare a dreptului în diverse abordări ale reprezentanților gândirii **juridice** interbelice din spațiul românesc.

Rezultatul obținut care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante constă în cercetarea multilaterală a gândirii juridice românești din perioada interbelică sub aspectul raționalității dreptului și a drepturilor, menită să contribuie la soluționarea unor probleme teoretico-practice actuale în ceea ce privește fundamentele dreptului prin valorificarea realizărilor doctrinarilor din trecut.

Valoarea teoretică este determinată de noutatea științifică, modul de analiză a temei și justificarea explicativ-argumentativă a cercetărilor științifice în drept printr-o perspectivă diferită a abordărilor privind caracterul rațional al dreptului, pornind de la valorificarea concepțiilor promovate de gândirea românească interbelică.

Valoarea aplicativă se exprimă în elaborarea unei cercetări științifice cu valențe teoretico-practice, precum: aplicarea conceptului de raționalitate a dreptului în practica cercetării științifice juridice; fundamentarea procesului de cunoaștere, înțelegere, creare, interpretare și aplicare a dreptului, având în vedere caracterul rațional al acestuia; utilizarea rezultatelor cercetării caracterului rațional al dreptului în gândirea românească interbelică în calitate de suport în predarea cursurilor de specialitate, în primul rând, dar nu numai, teoria generală a dreptului și filosofia juridică; informarea specialiștilor în domeniu, dar și a opiniei publice, privind importanța investigării caracterului rațional al dreptului.

Implementarea rezultatelor cercetării. Rezultatele cercetării sunt utilizate în diverse formate în procesul didactic și pot fi utile studenților și masteranzilor din cadrul instituțiilor de învățământ superior cu profil juridic. De asemenea, prezentul studiu poate fi de real folos celor interesați de punerea în valoare a principiilor fundamentale raționale în procesul de elaborare, interpretare și aplicare a dreptului.

АННОТАЦИЯ

МЭРДЖИНЯНУ Валентин. Конфигурация рационального характера права в румынской мысли межвоенного периода. Диссертация на соискание учёной степени доктора права по специальности 551.01 – Общая теория права. Кишинев, 2023

Структура диссертации: введение, четыре главы, общие выводы и рекомендации, библиография 264 названий, 167 страниц основного текста. Полученные результаты отражены в 13 научных работах.

Ключевые слова: рациональное право, позитивное право, рациональность, мораль, соотношение права и морали, идея справедливости, правовое государство, естественное право, философско-правовое мышление, фундаментальные ценности.

Цель диссертации: Оценка эволюционного вклада румынского правового мышления межвоенного периода в учреждении рациональных основ современного права, консолидированных в теоретико-эмпирической структуре современной юридической науки.

Задачи диссертации: Анализ румынских доктринальных идей и тенденций межвоенного периода, структурировавшие перспективы рационального подхода и рационализации права и прав; Определение исследовательской базы для переоценки и обновления правовой доктрины межвоенного периода; Выявление референтных ценностей рациональности права в румынской правовой доктрине межвоенного периода; Установление концептуально-аналитической связи, продвигаемой межвоенным философско-правовым мышлением, с современным курсом отечественной юридической науки; Определение концептуальных и дисциплинарных связей, ориентированных на их использование и развитие в дальнейших исследованиях; Оценка аргументативных основ для продвижения рациональной основы права; Развитие аргументов, сформулированных доктринерами в продвижении и обосновании ориентиров современной юридической науки.

Научная новизна и оригинальность результатов заключается в реализации обширного исследования по выявлению и анализу перспектив подхода к рациональности и рационализации права и прав в румынском правовом мышлении межвоенного периода и трактовке рациональных основ права с позиций современной юридической науки. Оригинальность проявляется в том, что настоящее исследование является одним из немногих исследований, которое рассматривает не идеи некоего доктринера из межвоенного периода, а фокусируется на исследовании рациональной оси обоснования права в различных подходах представителей межвоенного мышления на румынском пространстве.

Полученный результат, способствующий решению важной научной проблемы, заключается в многостороннем исследовании румынского правового мышления межвоенного периода в аспекте рациональности права и прав, призванного способствовать решению некоторых современных теоретических и практических проблем, касающихся основ права, путем использования достижений доктрин прошлого.

Теоретическая ценность определяется научной новизной, способом анализа темы и объяснительно-аргументативным обоснованием научных исследований в праве через иную перспективу подходов к рациональному характеру права, начиная с оценки понятий, продвигаемых межвоенным румынским мышлением.

Прикладное значение выражается в разработке научного исследования с теоретическими и практическими валентностями, такими как: применение понятия рациональности права в практике юридических научных исследований; обоснование процесса познания, понимания, создания, толкования и применения права с учетом его рационального характера; использование результатов исследования рационального характера права в межвоенном румынском мышлении как поддержка в преподавании специализированных курсов, прежде всего, но не только, общей теории права и философии права; информирование специалистов в данной области, а также общественного мнения о важности исследования рационального характера права.

Внедрение результатов исследований. Результаты исследования используются в различных форматах в учебном процессе и могут быть полезны студентам и магистрантам из высших учебных заведений юридического профиля. Кроме того, настоящее исследование может быть реально полезно для тех, кто заинтересован в валоризации рациональных фундаментальных принципов в процессе разработки, толкования и применения права.

ANNOTATION

MARGINEANU Valentin. *Configuration of the rational character of law in interwar Romanian thought.* Thesis of Doctor in Law at specialty 551.01 - General Theory of Law, Chisinau, 2023

Thesis structure: introduction, four chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 264 titles, basic text 167 pages. The results are reflected in 13 scientific papers.

Keywords: rational law, positive law, rationality, morality, law-morality relationship, idea of justice, rule of law, natural law, philosophical-legal thought, fundamental values.

Purpose of the thesis: To appreciate from an evolutionary point of view the contributions made by Romanian interwar legal thought to the constitution of the rational basics of current law, consolidated in a theoretical-empirical framework of contemporary legal science.

Thesis objectives: To analyze the Romanian doctrinal ideas and tendencies of the interwar period, which structured the perspectives of approaching the rationality and rationalization of law and rights; To determine the investigative framework for re-evaluating and updating the interwar legal doctrine; To identify the referential values of rationality of law in the Romanian legal doctrine of the interwar period; To establish the conceptual-analytical connection, promoted by the interwar legal-philosophical thought, with the current course of national legal science; To determine the conceptual and disciplinary connections oriented to be valorized and developed in further research; To evaluate the argumentative foundations in order to promote the rational foundation of law; To develop the arguments formulated by the doctrinaires in promoting and substantiating the landmarks of current legal science.

The novelty and scientific originality of the results lies in the realization of a wide-ranging study on the identification and analysis of the perspectives of approaching the rationality and rationalization of law and rights in Romanian interwar legal thought and the treatment of the rational basics of law from the perspective of a current legal science. The originality of the present research is manifested by the fact that it is one of the few studies that does not examine the ideas of a specific doctrinaire of the interwar period, but focuses on the research of the rational axis of the law foundation in various approaches of representatives of interwar thought from Romanian area.

The result, which contributes to the solution of an important scientific problem, consists in the multilateral research of Romanian legal thought from the interwar period under the aspect of the rationality of law and rights, intended to contribute to the solution of some current theoretical-practical problems regarding the fundamentals of law by capitalizing on the achievements of the doctrinaires from the past.

The theoretical value is determined by the scientific novelty, the method of analyzing the subject and the explanatory-argumentative justification of scientific research in law through a different perspective of the approaches regarding the rational character of law, starting from the valorization of the concepts promoted by the Romanian interwar thought.

The applied value is expressed in the development of scientific research with theoretical and practical values, such as: applying the concept of rationality of law in the practice of legal scientific research; grounding the process of knowledge, understanding, creation, interpretation and application of law, taking into account its rational character; using the results of the research on the rational character of law in the Romanian interwar thought as a support in the teaching of specialized courses, first of all, but not only, the general theory of law and legal philosophy; informing the specialists in the field, but also the public opinion, on the importance of investigating the rational character of law.

The implementation of research results. The research results are used in various formats in the didactic process and can be useful to students and master's students in the legal field higher education institutions. Also, the present study can be of real use to those interested in valuing the fundamental rational principles in the process of drafting, interpreting and applying the law.

MĂRGINEANU VALENTIN

**CONFIGURAREA CARACTERULUI RAȚIONAL AL DREPTULUI ÎN GÂNDIREA
ROMÂNEASCĂ INTERBELICĂ**

Specialitatea 551.01 – TEORIA GENERALĂ A DREPTULUI

Rezumatul tezei de doctor în drept

Aprobat spre tipar: 24.03.2023
Hârtie ofset. Tipar Ofset.
Coli de tipar: 2,1

Formatul 60×84 ¹/₁₆
Tiraj 50 ex.
Comanda nr. 17/23

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. A. Mateevici, 60. Chișinău, MD 2009